

VITAINDÍTÓ

Bakk Miklós – Székely István-Gergő

Egy regionalista vegyes párt esélyeiről Erdélyben

E vitaindító esszé célja megvizsgálni egy etnikailag vegyes, erdélyi regionalista párt sikerességének esélyeit. Bár egy hasonló párt megalapításának ötlete többször is felmerült az elmúlt évtizedben, pártbejegyzésre egyszer sem került sor.¹

Magyar szempontból egy erdélyi regionalista párt megjelenése megtörné az immár két évtizede jellemző – bár valamelyest gyengülő – etnikai alapú szavazás dominanciáját. Vitaindítónk aktualitása egyrészt abból fakad, hogy a felvidéki és délvidéki magyar kisebbségek esetében ez már megtörtént, az etnikai pártokra történő szavazás immár nem tekinthető magától értetődőnek, ami felveti azt a kérdést, hogy Erdélyben meddig maradhat fenn ennek modellszerűsége. Másrészt, az etnikai szavazás jövőbeli alakulását azért is érdemes megvizsgálni, mert a román parlament nemrég egy új, egyszerű többségi választási rendszerre cserélte az elmúlt húsz évben – ugyan több ízben is módosított, ám alapelveit illetően meglehetősen stabilnak mondható – arányos, zárt pártlistás választási rendszert.²

Vitaindítónk első részében terminológiai kérdéseket tisztázunk, számba vesszük a szakirodalomban használatos azon fogalmakat, amelyek segítségével különbségek és hasonlatosságok állapíthatók meg a különböző – etnikai és/vagy regionális jellemzőkkel rendelkező – pártok között, különös tekintettel a magyar szempontból leginkább releváns Kárpát-medencei példákra. Ezt követően egy vegyes regionalista párt erdélyi sikerességének té-

1 2002-ben Sabin Gherman tett kísérletet az Erdély-Bánság Liga nevű párt bejegyzésére, de a Bukaresti Törvényszék elutasította. 2010-ben Emil Aluș kolozsvári karmester jelentette be az Erdélyiek Pártja mozgalom elindítását, azonban e törekvésnek sem lett konkrét eredménye.

2 A vitaindító lezárásának időpontjában az új jogszabály még nem lépett hatályba, és nem zárható ki az sem, hogy az Alkotmánybíróság megsemmisíti.

nyezőit tekintjük át, és pedig a választási rendszer, a szavazóbázis, valamint a pártok fejlődéstörténetének és lehetséges stratégiáinak a kérdéseit. Végül néhány záró megjegyzést teszünk egy erdélyi regionalista párt létrehozásának lehetséges forgatókönyveivel kapcsolatban.

1. Terminológia: etnikai pártok, (etno)regionalista pártok, multietnikus pártok

A kelet-közép-európai kisebbségek képviselőit (is) felvállaló pártok besorolása a szakirodalomban fellelhető pártcsalád-típológiákba korántsem egyszerű feladat, bár ezek a pártok egyértelműen elkülöníthetők az országos (state-wide) vagy „mainstream” pártoktól. A valamilyen etnikai identitásra (is) alapozó pártok kutatása vonatkozásában alapvetően két irányt különböztethetünk meg: az *(etno)regionalista*, illetve az *etnikai* pártok irodalmát. A két irányzat nemcsak eltérő fogalmakkal operál, hanem más-más aspektusokra helyezi a hangsúlyt.

Az *(etno)regionalista* irodalom leginkább olyan pártokkal foglalkozik, amelyek Nyugat-Európa intézményesen is elismert régióiban működnek, és azok kompetenciáit kívánják bővíteni a központi államhatalom ellenében. Mivel intézményesített régiókról van szó (még ha azok nem is esnek mindig egybe a történelmi tudatban élő régióval), az elsődleges elem itt a territorialitás, az etnikai-kulturális különbség csak másodlagos fontosságú. Más szavakkal: míg a jól körülhatárolható területre való összpontosítás definíciós követelmény, az etnokulturális különbségeket inkább a pártok sikerességének egyik magyarázó változójaként kezelik (az *etno*- előtagot ezért tettük zárójelbe). Így ebben a pártcsaládban jól megfér egymás mellett a magyar kisebbségi pártokhoz meglehetősen hasonló Dél-tiroli Néppárt és az Észak-Olaszország elszakadásáért militáló Északi Liga, amely megpróbált ugyan konstruálni egy sajátos padániai etnokulturális identitást, ám számos más jellemző (pl. a bevándorlókhoz való viszonya) mentén inkább a radikális jobboldali pártokhoz hasonlít. Szintén egymás mellett tárgyalja ez az irodalom a katalán, baszk és galíciai etnoregionalistákat Spanyolország más, kulturális szempontból nem disztinktív autonóm közösségeiben működő regionalista pártokkal (pl. Andalúziai Párt, Kanári Koalíció).

Az *(etno)regionalista* irodalom fogalomhasználatát illetően egy további különbségtétel is szükségeltetik. Nem lehet egyenlőségjelet tenni *regionális* és *regionalista* párt közé. Előbbi megkülönböztető ismérve ugyanis csupán annyi, hogy választói támogatottsága bizonyos területekre koncentrálódik,

míg utóbbi típus ezen túlmenően egyértelműen a régió érdekeit próbálja érvényesíteni.³

A legtöbb párt esetében nem nehéz eldönteni, hogy *regionalista* is vagy csak *regionális*. A különbség szemléltetésére nyugati példákat is felhozhatnánk, ám sokkal egyszerűbb a saját házunk táján keresgélni. Az egyik legjobb példa ugyanis a szélsőségesen nacionalista Román Nemzeti Egységpárt (PUNR) esete, amely egyértelműen erdélyi regionális jelenség volt, ám nem az erdélyi regionális érdekeket tartotta szem előtt: egyszerűen csak kihasználta az erdélyi románoknak a magyarok iránt táplált ellenérzéseit, és ezáltal ellehetetlenítette egy valós regionalista alternatíva megjelenését is.

Komplexebb a helyzet akkor, ha egy párt megfogalmaz ugyan regionalista célokat, ám elsősorban nem a centrum ellen artikulálja azokat, hanem egy konkurens periféria vagy ugyanazon periféria nevében fellépő konkurens aktor érdekei ellenében. A baszk nacionalisták például Navarra tartományt is Baszkföld részének tekintik, ám Navarrában ezzel nem mindenki ért egyet, és a baszk regionalista nacionalizmusra reakcióként megjelent egy sajátos navarrai regionalizmus, amely ugyan Navarra erősítését célozza, ám elsősorban nem Madrid ellen irányul. Egy másik érdekes példa az észak-írországi unionista pártok esete: a Demokratikus Unionista Párt, de még a brit konzervatívokkal igen szoros kapcsolatokat ápoló Ulsteri Unionista Párt is regionalista pártnak tekinthető, hiszen – legalábbis a Nagypénteki Egyezmény (Good Friday Agreement) óta – kétségkívül érdekelték abban, hogy London minél több kompetenciát a devoluált intézményrendszerre bizzon.⁴ Ennek ellenére egyértelmű, hogy nem lehet őket egy csoportba sorolni esküdt ellenségeikkel, az ír nacionalista Sinn Féinnel, illetve a Szociáldemokrata és Munkáspárttal.⁵ Ugyanakkor arra is van példa, hogy egy gazdaságilag fejlett régió radikális regionalistáinak követeléseire (szecesszió) ellenreakcióként megerősödnek az ország más régióiban működő mérsékel-

3 Cohen, Michael: *"The Ebb and Flow of Regional Parties: Political Openings, Behavioral Expectations, and Regional Party Volatility."* PhD Dissertation, Ohio State University, 2009.

4 Korábban ugyanis London többször is úgy próbált nyomást gyakorolni a konfliktusban álló felekre, hogy felfüggesztette az északír parlamentet, magához ragadva annak kompetenciáit.

5 Massetti, Emanuele – Schakel, Arjan H.: *"Ideology Matters : Why Decentralization Has a Differentiated Effect on Regionalist Parties' Fortunes in Regionalised or Federal Countries."* Paper presented at the ECPR Joint Sessions of Workshops 2012, Workshop on "Ethnicity, Territory and Party Competition. Towards a Unified Approach." Antwerp, 10-15 April 2012.

tebb (regionalista, autonomista) pártok. Ezt a jelenséget leginkább Spanyolországban és Belgiumban lehet megfigyelni.⁶

Az *etnikai* pártok irodalma bizonyos szempontból az (etno)regionalista irodalom tükrképének tekinthető. Itt az etnicitás az elsődleges jellemzője a pártoknak, az etnikai csoportok territoriális jellege pedig általában változóként jelenik meg a pártok sikerességét magyarázni hivatott modellekben. Az etnikai párt definíciójának kulcseleme az exkluzivista, akár kirekesztőnek mondható hívószavak használata. Nem az a lényeg, hogy *csak egy* etnikai csoportot szólítanak meg és csak annak érdekeit kívánják képviselni, hanem hogy soha nem törekednek *minden* etnikai csoport megszólítására és képviselésére.⁷ Ha egy párt nem etnikai, akkor vagy *multietnikus* vagy *non-etnikus*. Horowitz szerint akkor beszélhetünk *multietnikus* pártról, ha *áthidalja a társadalomban legfontosabbnak tekinthető etnikai törésvonalat*.⁸ Chandra ennél tovább megy, és úgy érvel, hogy egy multietnikus párt a társadalom *minden politikailag releváns etnikai csoportját megszólítja*.⁹ A *non-etnikus* pártokkal egyik szerző sem foglalkozik igazán részletesen, inkább egyfajta reziduális kategóriaként tekintenek azokra a pártokra, amelyek *önmeghatározásában nem játszik központi szerepet az etnicitásra való hivatkozás*.

Míg az (etno)regionalista pártok esetében az állam strukturális átalakítása az elsősorú cél a régió és annak (olykor etnokulturálisan különböző) lakosai javára, az etnikai pártok szakirodalmában ez nem annyira egyértelmű. Bár egy etnikai párt törekedhet autonómiára vagy akár szecesszióra is (tehát egyértelműen *programmatikus* célokra), vannak olyan vélemények is, miszerint az etnikai pártok elsősorban *klientelista* politikai gépezetek, amelyeknek elsődleges célja minél több erőforrást kiszivattyúzni az államtól az exkluzivista módon (etnikai alapon) körülhatárolt klientúrájuk számára.¹⁰

6 Sorens, Jason: "Regionalists against secession: the political economy of territory in advanced democracies." *Nationalism and Ethnic Politics*, vol. 14 (2008) no 3, 325-360.

7 Lásd Horowitz, Donald L.: *Ethnic Groups in Conflict*. University of California Press, Berkeley, CA, 1985.; Chandra, Kanchan: "What is an ethnic party?" *Party Politics*, vol. 17(2011) no 2, 151-169.

8 Lásd Horowitz: i. m.

9 Lásd Chandra, Kanchan.: "Counting Heads: A Theory of Voter and Elite Behaviour in Patronage-Democracies." In Herbert Kitschelt - Steven I. Wilkinson (eds.): *Patrons, Clients, and Policies: Patterns of Democratic Accountability and Political Competition*. Cambridge University Press, New York, 2007, 84-109., illetve uő: "What is an ethnic party?" Id. kiad.

10 Lásd Gunther, Richard P. - Diamond, Larry J.: "Species of Political Parties: A New Typology." *Party Politics*, Vol. 9 (2003) no 2, 167-199., valamint Kitschelt, Herbert:

Gunther és Diamond szerint az ilyen típusú etnikai pártoknak nem céljuk az állam strukturális átalakítása (pl. autonómia vagy akár szecesszió), ugyanis sokkal inkább érdekeltek a létező struktúrák fenntartásában, hiszen az a garanciája klientelista hálózataik működtetésének. A szerzőpáros leírja e párttípus multietnikus rokonát is, amelyet – a paradigmaticus indiai példa nyomán - *kongresszus-pártnak* nevez. Ez hasonlóképpen klientelista, a különbség az, hogy minden etnikai csoport képviselőjét felvállalja a nemzeti egység jegyében, vagyis tulajdonképpen több etnikai alapú patronázs-hálózat koalíciójáról van szó.¹¹

Elmondható tehát, hogy az első látásra nagyon hasonló párttípus-címek akár egymástól nagyon is különböző jelenségekre is utalhatnak. E látzólagos ellentmondás egyik oka a két irodalom eltérő esetszelekciójában keresendő. Amint már említettük, az (etno)regionalista párt alapvetően a nyugati fejlett demokráciákra jellemző jelenség. Horowitz úttörő munkája viszont mélyen megosztott, harmadik világbeli társadalmakról szól, és későbbi követői is leginkább ilyen típusú eseteket vizsgáltak. A kelet-közép-európai nemzeti kisebbségek pártjai azonban a két irodalmi vonulat egyike számára sem tekinthetők prototipikus példának. A tágran értelmezett posztkommunista térség országai közül egyedül Bosznia egyértelműen mélyen megosztott társadalom, és esetleg Macedónia, Lettország és Észtország esetében lehetne még emellett érvelni. A magyar kisebbségek azonban kivétel nélkül olyan országokban élnek, ahol van egy egyértelmű többség, amelynek a pártrendszere elsődlegesen nem az etnikai elv mentén szerveződik, így az etnikai pártok irodalmának számos állítása (leginkább az etnikai túllícitálás tézise, amely szerint az etnikai csoportokon belüli verseny radikalizálódáshoz és végső soron a demokráciát aláásó konfliktusokhoz vezet) csak lényegesen árnyalva érvényes.¹² Továbbá, bár a klientelizmus ebben a régióban vélhetően súlyosabb formában van jelen, mint Nyugaton, még mindig távol áll az Afrikában jellemző szinttől, ahol a pártok között szinte

“Divergent Paths of Postcommunist Democracies.” In Larry J. Diamond - Richard Gunther (eds.): *Political Parties and Democracy*. Johns Hopkins University Press, Baltimore, 2001, 299–326.

11 Lásd Gunther-Diamond: i. m.

12 Vö. Spirova, Maria: “*The Ethnic Parties as Democratic Actors: an Analytical Framework. Part I: Beyond Numbers? The Electoral Strategies of Ethnic Parties.*” Paper presented at the ECPR Joint Sessions of Workshops 2012, Workshop on “Ethnicity, Territory and Party Competition. Towards a Unified Approach”. Antwerp, 10–15 April 2012.

nem is lehet különbséget tenni programjaik alapján.¹³ Ugyanakkor a kisebbségek földrajzi koncentrációjából, de a területi elv tabu-jellegéből adódóan is a kelet-közép-európai kisebbségi pártok nem alapozhatnak olyan mértékben egy territoriális identitásra, mint Nyugat-Európában.

Miért volt lényeges számunkra ez a szakirodalmi áttekintés? Elsősorban a pontos fogalomhasználat miatt, hogy ne tegyünk kritikátlan módon egyenlőségjelet (etno)regionalista és etnikai párt közé, de regionális, regionalista és egyes párt közé se. Az első fontos megkülönböztetés az, hogy egy *regionalis* vagy akár egy *regionalista* párt nem feltétlenül *etnoregionalista* vagy *etnikai* is. Egy regionális párt nem feltétlenül harcol egy régió érdekeiért, sőt, akár regionalizmus-ellenes is lehet. Másodsorban, egy párt lehet *regionalista* anélkül is, hogy *etnikai* legyen. Törekedhet arra, hogy egy régió lakóit etnikai hovatartozásuktól függetlenül egyformán megszólítsa, a terület sokszínűségét hangsúlyozva (multietnikus módon), vagy ellenkezőleg, mellőzve az etnicitásra való hivatkozásokat (non-etnikus módon).

Végül azt is ki kell hangsúlyozni, hogyha egy pártrendszerben több típus is megjelenik az imént tárgyalt nem országos (mainstream) pártok közül, viszonyuk jóval komplexebb lesz a természetes szövetségesi relációnál. Egyrészt céljaik könnyen kompatibilisek lehetnek, még ha más-más aspektusokra helyezik is a hangsúlyt. Másrészt viszont nagy valószínűséggel szavazóbázisuk is igen hasonló lesz, illetve lényeges átfedések lesznek köztük, ami miatt egymás ellenfeleivé is válnak.

A mi esetünkben nyilván egy *regionalista* erdélyi párt esélyeiről van értelme vitatkozni, amelynek szükségszerűen *multietnikus*nak is kellene lennie. Míg egy exkluzíve magyar regionalista párt elsősorban etnikai párt volna (ahogyan a már létezők is), addig egy exkluzíve román regionalista kezdeményezést nehezen tartanánk értelmezhetőnek Erdélyben.

A Kárpát-medencében a regionalista és az etnikai identitásra alapozó politizálás megkülönböztetésének illusztrálására leginkább Szerbia példája alkalmas. A Vajdaságban a kisebbségek szavazataiért egyaránt harcba szállnak etnikai pártok (a magyar kisebbség körében e szöveg írásának időpontjában szám szerint hat), multietnikus regionalista pártok, valamint multietnikus, de nem regionalista pártok. A Nenad Čanak nevével fémjelzett Vajdasági Szociáldemokrata Liga (VSZL) például multietnikus regionalista párt: nagy számmal vannak benne jelen kisebbségi elitek, beleértve magyarokat is, ám a párt programja nem egy etnikai program, hanem

13 van der Walle, Nicolas: "Tipping Games: When Do Opposition Parties Coalesce?" In Andreas Schedler (ed): *Electoral Authoritarianism. The Dynamics of Unfree Competition*. Lynne Rienner Publishing, London, 2006, 77–93.

a multikulturalitás mítoszára helyezi a hangsúlyt egy erősebb hatáskörökkel rendelkező Vajdaságban. A VSZL gyakran pozitív módon nyilvánul meg kisebbségi ügyekben, ám alapvetően egy integratív program logikája szerint teszi ezt, amelyet azonban az etnikai politizálásban hívó kisebbségi elitek (főleg a magyarok) asszimilatívnek tartanak. A VSZL mellett kisebb vajdasági regionalista pártok is léteznek, és ezek is potenciális szavazókként tekintenek a kisebbségekre, hiszen a kisebbségek számára egy kibővített hatáskörű Vajdaság igencsak szimpatikus cél.

Ezekkel a pártokkal szemben a Tadić-féle Demokrata Párt (DP) nem regionalista, de még csak nem is regionális párt, amely azonban a Vajdaságban multietnikus pártként és olykor regionalista érdekek megjelenítőjeként is igyekszik viselkedni. A DP a kisebbségek által többségben lakott területeken gyakran indít kisebbségi jelölteket, és a magyar közösségen belül is begyűjti a szavazatok legalább egyharmadát, de a 2012 májusi választásokon tanúsága szerint inkább ennél is többet. Míg a Vajdaságban a DP multietnikusként igyekszik megjeleníteni (folyamatosan „polgári” mivoltát hangsúlyoztatja a kisebbségi pártok etnikai mivoltával szemben), országos perspektívából közelítve a párt inkább non-etnikusnak tekintendő. A regionális érdekeket illetően olykor komoly ellentétek mutatkoznak a párt vajdasági és központi elitjei között, ám a DP sohasem megy olyan távol e témákban, mint a regionalista pártok. Ugyanakkor a DP-n keresztül megvalósuló kisebbségi képviselőlet pusztán deskriptív képviselőlet, ugyanis a párt kisebbségi tagozatai nem jelenítenek meg etnikai érdekeket, hanem legfeljebb többségi magyar helyi közösségek lokális érdekeit. A DP esete a regionális és kisebbségi ügyek kapcsán nagyon hasonlít a nyugat-európai (elsősorban spanyolországi és nagy-britanniai) „mainstream” pártok viselkedéséhez, amelyek nem áttaláltak felkarolni regionális érdekeltégű témákat a szavazat maximalizálás érdekében. (Gondoljunk csak arra, hogy a brit devolúciót Tony Blair munkáspárti kormánya hajtotta végre, elsősorban a párt hagyományosan erős skóciai és walesi szavazóbázisának kielégítése, egyszersmind a skót és walesi regionalisták leszerelése érdekében.¹⁴)

Szintén multietnikus és regionalista párt a szlovákiai Most-Híd, bár esetében mindkét sajátosság árnyalásra szorul. Bár a Híd szavazóbázisát legnagyobbbrészt dél-szlovákiai magyarok és többes vagy vegyes identitású választók alkotják, a regionalista jelleget két tény is gyengíti. Egyrészt, bár a párt

14 Általánosabban a nagy, („mainstream”) gyűjtőpártok lehetséges stratégiáiról a szűk szavazói rétegeket („niche”) megszólító pártok ellenében lásd Meguid, Bonnie M.: „Competition Between Unequals: The Role of Mainstream Party Strategy in Niche Party Success.” *American Political Science Review*, vol. 99 (2005) no 3, 347–359.

(amúgy az *etnikai* jellegű Magyar Koalíció Pártjához hasonló módon) hangsúlyozza a dél-szlovákiai érdekeket, Dél-Szlovákia esetében problematikusabb a régió fogalmának használata, mint Erdélyben vagy a Vajdaságban, hiszen egy királyhelmeci és egy dunaszerdahelyi magyar közös regionális tudata nagyjából egy sárospataki és egy győri lakos közös regionális tudatához hasonlítható. Másrészt, a Most-Híd számára igencsak értékesek a Szlovákia északi részeiben begyűjtött szavazatok, amelyeket szlovák jelöltek vagy törpepártok bevonásával szerez meg.

A mi szempontunkból tehát a DP és a VSZL, illetve a Most-Híd között van egy nagyon fontos különbség, annak ellenére, hogy mindegyik párt valamennyire multietnikus, és ha regionális és regionalista mivoltuk nem is egyforma mértékben tekinthető egyértelműnek, mindenképp versenybe szállnak a regionális érdekek képviseletéért. A Most-Híd ugyanis alapvetően egy magyar kisebbségi elit projektje, hiszen a magyarok egyaránt többségben vannak a pártvezetésben és a szavazóbázisban is még akkor is, ha a történetnek egy olyan olvasata is lehetséges, miszerint a párt mögött álló magyar és szlovák üzleti körök csak azért választották ezt a profilt a párt számára, mivel etnikai alapon a legkönnyebb biztos szavazóbázisra szert tenni. Mivel a Híd szavazói között egyértelműen többségben vannak a magyarok és magyar származásúak, amikor a felvidéki magyar kisebbség pártjairól beszélünk, egyértelműen a vegyes Hídra is gondolunk.

Ezzel szemben Szerbia vonatkozásában nem gondolunk a DP-re vagy a VSZL-re, amikor a magyar kisebbség pártjairól beszélünk, bár a két pártra közel annyi (ha nem több) magyar szavaz, mint a magyar etnikai pártokra. A DP (a Híddal ellentétben) elsősorban egy szerb „mainstream” párt, a VSZL pedig egy vajdasági regionalista párt. Mindkettőbe a szerb többségi elitek kooptáltak kisebbségi eliteket, a kisebbségi szavazatok könnyebb megszerzése érdekében, ám a kisebbségi szavazatok csak másodlagos hányadát teszik ki e pártok támogatottságának.

Az irodalom alapján felvázolt párttípusok és a Kárpát-medencei példák alapján látható, hogy a kisebbségi érdekek megjelenítése nem feltétlenül az etnikai alapon szerveződő kisebbségi pártok monopóliuma, hanem multietnikus vagy akár döntően non-etnikus, ám a kisebbségi vagy regionális problémákat felkaroló „mainstream” pártok esetében is találkozhatunk ilyesmivel. Továbbá az is látható, hogy a vegyes és/vagy regionalista pártok létrehozását többségi és kisebbségi elitek egyaránt kezdeményezhetik. Ám a magyar kisebbségi politizálás szempontjából egyáltalán nem mellékes az a kérdés, hogy a kisebbségi érdek milyen mértékű (vagy inkább minőségű) felvállalását várhatjuk el egy nem etnikai alapon szerveződő párttól. A ma-

gyar kisebbségek *nemzeti* kisebbségek, vagyis abban különböznek a tágabb kategóriát képező etnikai és/vagy nyelvi kisebbségektől, hogy elitjeik többsége különálló politikai közösségekként határozza meg őket, igen magas szintű nemzeti azonosságtudat és társadalmi-politikai szervezettség jellemzi őket, ráadásul egy másik (kultur)nemzet szerves részeinek tekintik magukat, és szoros kapcsolatot ápolnak anyaországukkal. Az ilyen típusú kisebbségek nem érik be minimális kisebbségi jogokkal, hanem kollektív jogokat és akár különböző autonómia-formákat is ki szeretnének harcolni, átfogó céljaik a kisebbségi nemzetépítés fogalmkörével írhatóak le. Az eddigi Kárpát-medencei tapasztalatok azonban azt mutatják, hogy a multietnikus pártok nem alkalmasak az ilyen célkitűzések megvalósítására, legalábbis olyan kontextusban nem, amelyben a többségi szavazók megszólítását lényegesen akadályozná e témák feszegetése. Ugyanakkor a tapasztalat azt is mutatja, hogy tisztán etnikai hívószavakkal egyre nehezebb mozgósítani, és erre nemcsak a többségi, hanem egyre inkább a kisebbségi elitek egy része is ráébred. Ezek a jelenségek véleményünk szerint az erdélyi magyar eliteket is dilemma elé fogják állítani előbb-utóbb, annak ellenére, hogy Erdélyben az eddigi pluralizálási kísérletek egy radikálisabb nemzeti retorika mentén fogalmazódtak meg.

2. A multietnikus pártok sikerének tényezői

Egy párt sikerét - függetlenül annak típusától - számos tényező befolyásolhatja. A szakirodalom ezeket hagyományosan három kategóriába csoportosítja: szociológiai háttérfeltételek (törésvonalak, társadalmi tagolódás), politikai intézményrendszer és az aktorok (elsősorban más pártok) stratégiái és lehetőségei. Idesorolható még a vezetői erőforrások (leadership) kérdése is, vitaindítónk azonban az első háromra összpontosít, s egyúttal megpróbálja feltérképezni, hogy Erdélyben mennyire adottak egy etnikailag vegyes regionalista párt sikerének a feltételei.

2.1. A választási rendszer

A politikai intézmények közül elsősorban a *választási rendszer* hatását kell megvizsgálni. A megosztott társadalmakban kívánatosnak tartott politikai intézmények irodalmában két alapvető megközelítés létezik: a konszociációs és az integratív iskola. Az Arend Lijphart nevéhez köthető előbbi megközelítés arányos választási rendszert javasol azzal érvelve, hogy ezáltal minden társadalmi szegmens saját (etnikai) pártján keresztül tehet

szert képviselőre.¹⁵ A rivális elmélet, amelyet elsősorban Donald Horowitz neve fémjelez, a vegyes szavazóbázisú pártok megjelenésének facilitálásában (*vote pooling*) látja az etnikai feszültség enyhítésének kulcsát, ezért olyan választási rendszert javasol, amely a másodlagos preferenciák kifejezését is lehetővé teszi (pl. alternatív szavazat, egyéni átruházható szavazat¹⁶), vagy pedig olyan területi szavazatmegosztási követelmények alkalmazását, amelyek lehetetlenné teszik a győzelmet, ha a pártok és jelöltek csupán saját etnikai csoportjukat szólítják meg.¹⁷ A vitának nyilvánvalóan komoly normatív töltete is van (melyik képviselői modell kívánatosabb), a mi szempon-

15 Lásd Lijphart, Arend: *Democracy in Plural Societies: A Comparative Exploration*. Yale University Press, New Haven, CT, 1977.; uő: "The Wave of Power-sharing Democracy." In Andrew Reynolds (ed.) *The Architecture of Democracy. Constitutional Design, Conflict Management, and Democracy*. Oxford University Press, New York 2002, 37-54.; uő: "Constitutional Design for Divided Societies." *Journal of Democracy*, vol. 15 (2004) no 2, 96-109.

16 Az alternatív szavazat (Alternative Vote) olyan egyéni választókerületi rendszer, melyben a választó rangsorolja a jelölteket: első preferenciája neve mellé egyet, a második mellé kettőt ír, és így tovább (létezik olyan variáns, amelyben minden jelölt rangsorolása kötelező, és olyan is, amelyben nem). A győzelemhez abszolút többség szükséges. Ha az elsődleges preferenciák alapján egy jelöltnek sem sikerül ezt megszerezni, akkor a leggyengébb jelöltet kizárják és másodlagos preferenciáit szétosztják a versenyben maradt jelöltek között (hozzáadják azok elsődleges preferenciáihoz). A folyamatot addig ismétlik, amíg valaki eléri az 50% plusz egy szavazatot.

Az egyéni átruházható szavazatot (Single Transferable Vote) többmandátumos választókerületekben alkalmazzák, a választó itt is rangsorolja a jelölteket. Mandátumszerzéshez el kell érni egy kvótát, amely általában az érvényes szavazatok száma, elosztva a kiosztandó mandátumok eggyel növelt számával. Első körben itt is az elsődleges preferenciák számából indulnak ki (hány választó rangsorolta első helyre a jelöltet). Ha az elsődleges preferenciák alapján nem sikerül minden mandátumot kiosztani, a leggyengébb jelölt kiesik, és a másodlagos preferenciáit szétosztják a még versenyben maradók között. Szintén szétosztják a már megválasztott jelöltek másodlagos preferenciáit. A procedúrát addig folytatják (ha szükséges a harmadlagos, negyedleges stb. preferenciákat is szétosztva), amíg minden mandátumot be nem töltenek.

17 Ilyen földrajzi kritériumokat inkább a minden vagy semmi jellegű elnökválasztásokon szokás alkalmazni, mint például Nigériában (1979-1983 között), ahol az elnökválasztáson az országos szinten mért abszolút többség mellett a győzelemhez az is szükséges volt, hogy a jelölt legalább 25%-ot szerezzen a 19 szövetségi állam legalább kétharmadában. Horowitz, Donald L.: *A Democratic South Africa? Constitutional Engineering in a Divided Society*. University of California Press, Berkeley, 1992. Lásd még Reilly, Benjamin: *Democracy in Divided Societies: Electoral Engineering for Conflict Management*. Cambridge University Press, Cambridge, 2001.

tunkból azonban itt elsődlegesen az a lényeges, hogy milyen típusú rendszerek segítik elő az etnikailag vegyes pártok megjelenését.

Bár korántsem tartalmaz olyan erejű ösztönzőket a transzietnikus szavazásra, mint azok a rendszerek, amelyeket az imént idézett integracionista szerzők ajánlanak, érdemes megvizsgálni a hozzánk közelebb álló szlovákiai példát is. Szlovákiában nyílt pártlistás arányos rendszert használnak, amely lehetővé teszi, hogy a választó bekarikázzon négy nevet kedvenc pártja jelöltjei közül. Ha egy jelölt a párt által megszerzett szavazatok három százalékával megegyező preferenciaszavazatot gyűjt, a lista első helyére ugrik. Amennyiben több jelölt is átlépte ezt a három százalékos küszöböt, a végső sorrend a „karikák” abszolút száma szerint alakul ki. A nyílt listás rendszer a Most-Híd sikerében is jelentős szerepet játszott, mivel lehetőséget nyújtott Bugár Bélának arra, hogy szlovák törpepártokat vagy ismert szlovák értelmiségieket felvéve listájukra megnöveljék a párt szavazatainak a számát. A „vendégjelöltek” abban a reményben mennek bele egy ilyen együttműködésbe, hogy a szavazóik majd „felkarikázzák” őket egy bejutó helyre, ugyanakkor szavazataik a befogadó pártot is erősítik. A „vendéglátás” pedig lényegesen olcsóbb a párt számára, mint ha egyértelműen befutónak számító helyeket kellene felajánlani a választás előtti koalíciókötéskor, lényegesen kevésbé kockázatos, mint koalíciót kötni (mivel a parlamenti küszöb nem növekszik), ráadásul a kampányokat sem kell jelentős mértékben összehangolni.

Áttérve a romániai választási rendszerre, ennek legutóbbi módosítása – az egyszerű többségi rendszerre való áttérés – a multietnikus pártok esélyeiről szóló vita szempontjából is igen lényeges fejlemény. A román választási rendszer gyakorlatilag 1990 óta zárt pártlistás arányos rendszer volt, két-szintes (megyei, illetve országos) mandátumelosztással. Magyar szempontból a rendszer egyik nagyon fontos sajátossága az volt, hogy lehetővé tette, sőt elősegítette és fenntartotta az etnikai szavazást. Ezt egyrészt az biztosította, hogy a rendszer egyáltalán nem tartalmazott preferenciális elemeket, másrészt pedig – és ez a fontosabb – a mandátumelosztás második szakasza egy országos kompenzációs kosár révén valósult meg. Ez azért volt lényeges, mivel bizonyos alacsonyabb magyar lakosságarányú erdélyi megyékben (Szeben, Krassó-Szörény) már a rendszerváltáskor sem volt reális lehetőség magyar képviselő megválasztására,¹⁸ és ez a helyzet a magyarság

18 Csak a Képviselőházzal foglalkozunk. Rendszerint, ahol nem sikerül képviselőt bejutatni, ott szenátort sem sikerül, ezt csak a választási rendszer országos visszaosztási komponensének anomáliái írják felül olykor (amelyek következtében olyan megyékbe is jutott már RMDSZ mandátum, mint Giurgiu, Galac, vagy legutóbb a határon túli

térvesztésének következtében fokozatosan más megyékre is áterjedt. Fehér és Beszterce-Naszód megyékben 1996 óta nincs magyar képviselő, Hunyad 2004-ben, Temes pedig 2008-ban veszítette el magyar képviselőjét. A szórványosodás következtében a folyamat minden bizonnyal elérte volna Arad, Brassó és Máramaros megyéket is, a korábbi választási rendszer mellett előbbi megyében talán még két, utóbbi kettőben pedig még maximum egy ciklus erejéig lehetett volna reálisan számolni a magyar képviselői hely megtartásával. Tovább súlyosbította volna a helyzetet az a tény, hogy az általános lakosságcsökkenés következtében az egyes megyéknek járó mandátumok száma is csökkent volna előbb-utóbb.¹⁹

Az országos mandátumelosztási szint jelentősége abban rejlett, hogy az RMDSZ-re leadott voksok azokban a megyékben sem váltak elvesztegetett szavazatokká, ahol amúgy nincs esély magyar képviselő megválasztására. Értelemszerűen az RMDSZ is mindig nagy hangsúlyt fektetett annak lekommunikálására, hogy az ilyen voksok töredékszavazatként országos szinten mégiscsak erősítik a magyar képviselőt. Emiatt a magyarok jelentős többsége ezekben a megyékben is etnikai alapon szavazott, mégha nem is épp olyan arányban, mint a jelentős magyar lakossággal rendelkező megyékben.²⁰ Megvizsgálva a 2008-ig született választási eredményeket, világossá válik, hogy az átszavazási hajlam növekszik a magyar lakosság arányának csökkenésével, ám arra nem találunk egyértelmű bizonyítékot, hogy a szórványhelyzet hatásán *túlmenően* a magyar képviselő esélytelensége további negatív hatást fejtett volna ki a magyar szavazók viselkedésére, bár a hipotézist teljes bizonyossággal elvetni sem lehet.²¹

kerület). Szintén ennek tudható be, hogy Fehér megyének 1992 és 1996 között volt RMDSZ-es szenátora, bár nem volt RMDSZ-es képviselője.

- 19 Romániában a törvény értelmében 70 000 lakosra jut egy képviselő és 160 000 lakosra egy szenátor, továbbá minden megye a fennmaradó fél-kvóták után is kap még egy mandátumot. Minden megyének legalább négy képviselője és két szenátora kell, hogy legyen, mégha nem is teljesíti az előbbi feltételeket.
- 20 Az etnikai szavazás mértékét leegyszerűbben az RMDSZ szavazatarányának a megye magyar lakosságárához viszonyítva becsülhetjük meg. Természetesen ez az átszavazás kimutatásához túlságosan leegyszerűsítő módszer, ugyanis a részvételi arány változásait és az egyes választásokkor (vagyis népszámlálások között) a megyében élő tényleges magyar választóközöniséget nem áll módunkban figyelembe venni, ám a legfontosabb tendenciák megvilágítására megfelel.
- 21 Pontos adatokat helyszűke miatt nem ismertetünk. A hipotézist a következő logika szerint lehet tesztelni: ha a képviselő esélytelensége késztetné átszavazásra a szórványban élő magyarokat, és nem maga a szórványhelyzet, akkor: (1) a magyar képviselővel nem rendelkező szórvány megyékben erősebb kellene, hogy legyen az átsza-

Érvelésünk szempontjából az a lényeg, hogy bár a magyar képvisellel nem rendelkező megyékben eddig nem volt sokkal számottevőbb a magyarok átszavazása, mint a demográfiailag hasonló, de magyar képvisellel még rendelkező megyékben, végig egy meglehetősen törékeny helyzetel álltunk szemben, melynek fennmaradásában nagy szerepet játszott a választási rendszer országos kosara. Az új, egyszerű többségi választási rendszerből azonban ez a komponens eltűnik. Sőt, mivel már a megyék szintjén sem lesz mandátumelosztás, egyazon megyén belül is elkülönülnek egymástól a jelentős magyar lakosságú választókerületek, ahonnan várható magyar képviselő megválasztása, és a magyarok által gyérebbe lakott területek, ahol erre nincs esély.

Bármilyen országos kompenzáció nélküli rendszer az etnikai szavazás ellen hatna a szórványban, az egyszerű többségi formulárol azonban kijelenthetjük, hogy az a legkevésbé kedvező változás, ami a szórványban élő magyar választók szempontjából bekövetkezhetett, hiszen egyáltalán nem tartalmaz listákat, sem országos, sem megyei szinten. Ez még akkor is így van, ha a törvénybe az utolsó percben becsempészett kedvezményes mandátumszerzési lehetőségnek köszönhetően rövid távon a magyar képvisellet jelenlegi szinten való megőrzése biztosítottnak is tűnik.

Az új rendszerbe beépített kedvezményes mandátumszerzési lehetőség azt jelenti, hogy azokban a megyékben, ahol egy bizonyos kisebbség aránya eléri a hét százalékot, ám a kisebbség képviselletért versenybe szálló választási szereplők közül egyik sem végzett az élen a megye valamelyik választókerületében, a kisebbség legjobban szereplő jelöltje számára egy kedvezményes képviselleti mandátumot osztanak ki, egyszersmind megnövelve ezáltal a megyének járó mandátumok számát.²² A kitétel nem csak a kisebbségek-

vazás, mint a magyar képvisellel (még) rendelkező szórványmegyékben – ez részben így van; (2) az átszavazásnak erősödni kellene a magyar képvisellet elvesztését követő választáson (azért tartunk szükségesnek egy ciklusnyi eltolódást, mivel a szavazók közül csak a politikában legjártasabbak láthatják előre, hogy az adott választáson el fog veszni a magyar képvisellet) – erre kevesebb bizonyíték van. A hipotézisnek ugyanakkor látszólag ellentmond az a tény, hogy az RMDSZ szenátori listái rendszerint több szavazatot gyűjtenek, mint a képviselleti listák, holott magyar szenátori mandátumra kevesebb megyében van reális esély, mint képviselleti. Ennek azonban elsősorban az az oka, hogy a többi kisebbség nem szerzhet szenátori mandátumot, ezért választóik inkább stratégikusan egy esélyes szervezetre szavaznak, így joggal feltételezhető, hogy az RMDSZ szenátusi szavazatai nagyobb arányban tartalmaznak nem magyar szavazatokat, mint a képviselleti eredménye.

22 Az új választási rendszer jellemzőiről és lehetséges következményeiről bővebben lásd Illyés Gergelynek és Székely István-Gergőnek a Quaestum Analysis számára készített elemzését: <http://itthon.transindex.ro/?cikk=17409>

re, hanem a székelyföldi románokra is vonatkozik, hiszen egy tiszta egyszerű többségi rendszerben ők is könnyen képviselő nélkül maradhattak volna, legalábbis Kovászna megyében.²³ Éppen ebből adódóan a törvény a kedvezményes mandátum vonatkozásában általánosan fogalmaz, és azt mondja ki, hogy a mandátumot az illető közösséghez (comunitate) tartozó választási szereplők (competitori electorali) legjobban helyezett jelöltje kapja meg. Nem világos azonban, hogy ebbe beleértendő-e a választási szereplők mind a négy típusa (politikai pártok, koalíciók, nemzeti kisebbségek szervezetei, független jelöltek), pontosabban az, hogy miként döntenek majd el: egy bizonyos választási szereplő valóban az illető közösséghez tartozik-e. Ha a választási szereplő fogalmát tágan értelmezzük, akkor elméletileg nemcsak a kisebbségi szervezetnek számító RMDSZ, hanem a politikai pártként bejegyzett MPP és EMNP jelöltjeit is a magyar közösség választási szereplőinek kell tekinteni, akár csak a magyar független jelölteket. A székelyföldi román mandátumok vonatkozásában nyilván csak a pártok, koalíciók és a független jelöltek jöhetnek számításba e téren. Utóbbi tény azt az olvasatot erősíti, miszerint az MPP, az EMNP és magyar függetlenek is jogosultak lehetnek a kedvezményes mandátumokra. A rendelkezés ebben az értelmezésben ugyanakkor rendkívül ellentmondásos, hiszen nem tudni, hogy a román pártok színeiben induló magyar jelöltek (vagy, ad absurdum, egy magyar párt színeiben induló székelyföldi román jelöltek) esetében hogyan értelmezik „az illető közösséghez tartozás” kitételét. A romániai jogrendszerben ugyanis nem létezik megkülönböztetés román és magyar pártok között, csak pártok és kisebbségi érdekvédelmi szervezetek között. Így adott esetben ugyanolyan jogi besorolás alá eshet például az MPP, az EMNP és a PDL színeiben induló magyar jelölt. Ha viszont a helyes értelmezés az, hogy csak a kisebbségi szervezetek versenyezhetnek a kisebbségek kedvezményes mandátumaiért, akkor az RMDSZ monopolhelyzetbe kerül e téren, az MPP és az EMNP ugyanis politikai pártként van bejegyezve, nem kisebbségi szervezetként.²⁴ Remélhetőleg a törvény e kitételét hamarosan

23 A székelyföldi románok képviseletének biztosítása mindenképp fontos szerepet játszott abban, hogy beépítettek egy kedvezményes mandátumszerzési lehetőséget, ám ha csak ez lett volna a motiváció, akkor hét százaléknál magasabb küszöböt is megállapíthatott volna a törvényhozó.

24 A törvény kétféle kisebbségi szervezetet ismer: a parlamenti képviselettel rendelkező kisebbségi szervezetek automatikusan indulhatnak a választásokon. Parlamenten kívüli kisebbségi szervezetek csak két feltétellel indulhatnak: (1) ha felmutatnak az illető kisebbség legutóbbi népszámlálásán regisztrált lélekszámának 15 százalékának megfelelő számú aláírást, és (2) közhasznúnak számítanak. Mivel a magyar és a ci-

pontosítani vagy értelmezni fogják az illetékes hatóságok, vagy legalábbis lehetővé teszik majd a választási szereplők számára, hogy a választás előtt nyilatkozzanak arról, mely közösséget kívánják képviselni.

A hétszázalékos szabály értékét növeli, hogy azt a 2002-es népszámlálási eredmény szerint kell alkalmazni. Így magyar szempontból kedvezményes mandátumhoz fog jutni az Arad, Brassó, Máramaros és Temes megyei magyar lakosság, e megyékben ugyanis nem lehet magyar többségű egyéni választókerületet kialakítani (a 2011-es népszámlálás előzetes eredményei szerint Temesben már nem éri el a hét százalékot a magyar lakosság aránya). Ugyanakkor a kedvezmény nem alkalmazható Fehér, Beszterce-Naszód, Hunyad, Szeben és Krassó-Szörény megyékben, mivel itt a magyar lakosság aránya nem éri el a hét százalékot. Kolozs megye egyedülálló esetnek számít, itt ugyanis van rá esély, hogy az egyik egyéni választókerületben (abban, amelyik nagyjából Kalotaszeget fedí le) magyar jelölt végezzen az élen, hiszen 2008-ban ez történt, bár igen szoros eredmény született. Gyakorlatilag azonban biztos, hogy Kolozs megyében egy képviselői mandátumra van csak esély az eddigi kettő helyett, és ha nem sikerül megnyerni az egyéni körzetet, akkor a hétszázalékos kitéltet itt is alkalmazni fogják.

Érvelésünk szempontjából mindebből az a fontos, hogy az országos kórsár eltörléséből adódó problémát a hétszázalékos kedvezményes mandátumok csak részben orvosolják. A hét százaléknál alacsonyabb magyar lakosságú megyékben a magyar szavazatok biztosan elvesztegetett szavazatokká váltak. Azokban a megyékben pedig, ahol csak a hétszázalékos kitételnek köszönhetően várható mandátum, nagyon sok múlik azon, hogy mi a helyes válasz a kisebbségi választási szereplők korábban tárgyalt értelmezési problémájára. Ha ugyanis az RMDSZ monopóliumot fog élvezni ezekben a megyékben, akkor a helyzet nagyon hasonlóvá válik ahhoz, ami a magyar képviselőkre esélytelen megyékben fog bekövetkezni.

gány kisebbség esetében a 15 százalék több, mint 20 000 személy, ezért legalább 20 000 aláírással van szükség, de legalább 15 megyéből, és emellett Bukarestből is össze kell gyűjteni legalább 300 aláírást. A közhasznúsági státusz elnyerésének feltételeibe itt nem érdemes belemenni, de a lényeg az, hogy legkorábban három évnyi működés után lehet ezt megkapni. Látható, hogy a parlamentben képviselt kisebbségi szervezetek igazságtalanul előnyös helyzetben vannak potenciális kihívóikkal szemben. Részletesebben lásd Székely István-Gergő: *Reprezentarea politică a minorităților naționale în România / The Political Representation of National Minorities in Romania*. Nemzeti Kisebbségkutató Intézet, Kolozsvár, 2009. /Műhelytanulmányok a romániai kisebbségekről 20./

A lényeg az, hogyha a magyar képviselőre semmiképp nincs esély, vagy ha a magyar képviselő így is, úgy is meglesz, akkor a magyar szavazók, de főleg a magyar pártok másképp fognak viselkedni, mint eddig. Elsősorban utóbbiak szempontjából gondoljuk azt, hogy az új választási rendszer jelentős viselkedésmódosulást fog eredményezni. Egyrészt minden olyan egyéni választókerületben, ahol egyértelműen nincs esély magyar képviselő megválasztására, a magyar pártok egyre inkább kénytelenek lesznek mérlegelni az etnikailag vegyes választási koalíciókban való részvétel lehetőségét. Másrészt, ahol nincs esély képviselőre, vagy ahol az mindenképp meglesz, ott a pártok lényegesen kevésbé lesznek motiváltak kampányolni, inkább átcsoportosítják erőforrásait oda, ahol valódi tét is van. A hét százalék alatti megyékben ez egyértelmű mindhárom magyar párt szempontjából, a „hét-százalékos” megyékben pedig egy ilyen helyzet csak a magyar–magyar versenynek köszönhetően kerülhető el. Ha ugyanis az utóbbi típusú megyékben csak az RMDSZ élhet a kedvezményel, akkor pusztán az eredmény szempontjából mindegy lesz számára, hogy 30, vagy 30 000 szavazatot gyűjt.

Mindez természetesen nem jelenti azt, hogy ezentúl ezekben a megyékben megszűnne az etnikai szavazás. A magyar választók nagy része expresszív módon szavaz, és a pártok irányából is inkább az várható, hogy továbbra is önállóan fognak jelölteket állítani, és nem fogják feladni a kapcsolattartást a magyar szavazókkal. Viszont az egyszerű többségi választási rendszer mindenképp elindít egy változást, és gyengíti a motivációt e viselkedésminták fenntartására. A szórványban élő magyarok eddig is hajlamosabbak voltak nem etnikai alapon szavazni, és ezentúl még inkább azok lesznek. Az eddigi fejtegetések itt kapcsolódnak vissza nagyon konkrétan a vitaindító kérdésvetéséhez, mivel véleményünk szerint e magyar választói tömegek könnyebben megcélozhatók volnának egy multietnikus regionalista párt által, mint a román „mainstream” pártok által. Egy multietnikus párt, amely a jó interetnikus kapcsolatok fontosságát hangsúlyozná, és egyforma mértékben felvállalná a magyarok és románok (esetleg romák) képviselőt, mindenképpen szerephez jutna egy ilyen közegben, és véleményünk szerint sokkal inkább egy ilyen közegben, mint a tömbmagyar megyékben élő magyar lakosság körében, amelynek etnikai pártok révén megvalósuló képviselője ezután sem lesz veszélyben.

Természetesen egy vegyes párt sikeréhez nemcsak magyar, hanem román szavazók is szükségesek lennének, ezért azt is hangsúlyoznunk kell, hogy az országos kosár a többségi oldalon is a pártrendszer nacionalizációjának fenntartását segítette elő, hiszen az országos kosárnak a sza-

vazatok elvesztegetését enyhítő hatása akkor érvényesül a legjobban, ha a pártok az országban mindenhol jelölteket állítanak és szavazatokat szereznek. Az országos komponens kiesése miatt román oldalon is elképzelhető változás, ugyanis az egyszerű többségi rendszer tovább gyengíti a bukaresti pártközpontokat a lokális elitekkel szemben, és arra is kevésbé van már szükség, hogy a pártok mindenhol jelölteket állítsanak. Ez pedig kedvezőbb helyzetet teremt a regionalista alternatívában gondolkodó elitek számára.

Mindazonáltal szeretnénk hangsúlyozni, hogy az új választási rendszer felvázolt potenciális hatásai az őszi választásokig semmiképp sem fognak jelentkezni. Egyrészt túl kevés az idő egy új párt megalapítására, megszervezésére és a köztudatba való bevonulására, másrészt a régi, jól berögződött viselkedésmintázatok (esetünkben az etnikai szavazás és mobilizáció) egyfajta automatizmusként tovább élnek még egy darabig. Az egyszerű többségi rendszer tehát csak többszöri alkalmazás esetén növelné meg jelentősen egy vegyes párt megjelenésének esélyeit. Véleményünk szerint azonban a rendszer nem fog megélni több választást, a pártok vissza fognak térni egy vélhetően vegyes rendszerhez.

2.2. A szavazóbázis

A második tényező, amit meg kell vizsgálni, a szociológiai realitás. Lehet ugyanis bármilyen az intézményrendszer, ha a választók csakis etnikai alapon hajlandók szavazni, és hallani sem akarnak egy olyan pártról, amely interetnikus megbékélésre és/vagy egy közös regionális identitásra vagy érdekekre alapozva kíván mozgósítani.

Egy vegyes párt sikeréhez nyilván szükség van szavazókra mindkét csoportból. Amint már az előző szakaszban is nyilvánvalóvá vált, magyar szempontból leginkább a nem tömbben élő szavazókat véljük hajlandónak „átállni” egy regionalista kezdeményezés mellé, továbbá olyanokat „visszatérni” oda, akik már egy ideje román pártokra szavaznak. Román szempontból a kérdést nehezebb megválaszolni. Bár a regionális identitások nem vesztek ki teljesen, véleményünk szerint az, hogy a román népesség egy része elsősorban erdélyinek érzi magát és csak másodsorban romániaiinak, még nem elég. Számottevő román szavazótábor megszólításához egy jól kidolgozott gazdasági programra van szükség, amit a gazdasági válság és a jelenlegi pártkartell ötlettelenségének és hitelvesztésének táptalaján vonzó és hihető alternatívaként lehet megjeleníteni. Ezért itt inkább a magyar oldal keresleti sajátosságaival foglalkozunk.

Amint korábban utaltunk rá, a mélyen megosztott társadalmakban működő etnikai pártokról szóló irodalom sokáig azt feltételezte, hogy etnikai pártok jelenlétében a választások átalakulnak párhuzamos népszámlálásokká, a szembenálló csoportokat kibékíteni szándékozó kezdeményezések pedig eleve kudarcra vannak ítélve.²⁵ A vegyes pártok kudarcát elsősorban azal magyarázták, hogy nemigen létezik egy „köztes terep”, vagyis olyan választók, akik egyik csoporthoz sem kívánnak tartozni, mindkét csoporthoz kötődnek, vagy egyszerűen elégük van a politika minden aspektusának etnicizáltságából. Az újabb irodalom ezzel szemben azt hangsúlyozza, hogy ilyen választók mindig léteznek, a kérdés sokkal inkább az, hogy mennyien vannak, és hogyan szólíthatók meg.²⁶

Véleményünk szerint annál jobb egy vegyes párt esélyei, minél kevésbé élesek a csoportok közötti határok, minél alacsonyabb a társadalmi távolság az etnikai csoportok között, és minél alacsonyabbak a csoportok politikai kultúrája közti különbségek. Mivel utóbbit nem igazán áll módunkban megragadni,²⁷ inkább az előbbiekkal foglalkozunk.

A társadalmi távolság egyik lehetséges mutatója a vegyes házasságok aránya. A (házas) erdélyi magyarok közül vegyes házasságban élt 1977-ben 9,8%, 1992-ben 11,6%, 2002-ben pedig 11,9%.²⁸ Ha az egy évben megkötött házasságokat nézzük, Erdélyben 1992 és 2001 között az összes magyar házastársuló 17,7%-a választott nem magyar házastársat (de ez nem csak románokat jelent, a külföldiek egyre növekvő száma is beleértendő).²⁹ Ahhoz, hogy

25 Lásd Rabushka, Alvin – Shepsle, Kenneth: *Politics in Plural Societies: A Theory of Democratic Instability*. Charles E. Merrill, Columbus, 1972., illetve Horowitz: *Ethnic Groups in Conflict*. Id. kiad.

26 Lásd Coakley, John “Ethnic Competition and the Logic of Party System Transformation.” *European Journal of Political Research*, vol. 47 (2008), no 6, 766–793., valamint Zuber, Christina I.: “Beyond Outbidding? Ethnic party strategies in Serbia.” *Party Politics*, 2011 (online version): 1–20.

27 Ismét a Felvidékhez hasonlítva Erdélyt, vélhetően lényeges különbség a politikai kultúra szempontjából, hogy Romániával ellentétben Szlovákia teljes területe a Monarchiához tartozott, ráadásul Trianon után nem a függetlenség következett, ehhez meg kellett várni a „rövid huszadik század” végét.

28 Lásd Gyurgyik László – Horváth István – Kiss Tamás: Demográfiai folyamatok, etno-kulturális és társadalmi reprodukció. In Bitskey Botond (szerk.): *Határon túli magyarság a 21. században*. Köztársasági Elnöki Hivatal, Budapest, 2010, 69–123.

29 Lásd Horváth István Az etnikailag vegyes házasságok az erdélyi magyar lakosság körében: 1992–2002. In Kiss Tamás (szerk.): *Népesedési folyamatok az ezredfordulón Erdélyben*. Kriterion – RMDSZ Ügyvezető Elnökség, Kolozsvár, 2004, 235–257. <http://adatbank.transindex.ro/inchtm.php?akod=341>.

megítéljük, hogy ezek az értékek magasak-e vagy sem, és hogy mit jelenthetnek egy regionalista vegyes párt esélyei szempontjából, átfogó nemzetközi kitekintésre volna szükség. Sajnos erre nem vállalkozhatunk, ezért csak a számunkra leginkább releváns, felvidéki és délvidéki értékekhez hasonlítjuk az erdélyi helyzetet abból kiindulva, hogy a másik két magyar kisebbség esetében az etnikailag vegyes pártok már legalább akkora támogatottsággal rendelkeznek, mint az etnikaiak.³⁰

A Felvidéken a megkötött házasságok aránya már az ötvenes években ahhoz közeli szinten volt (16,3%), mint ami Erdélyre jelenleg jellemző, a rendszerváltást követően pedig 28,1%-ra nőtt.³¹ A délvidéki helyzet ugyan-

30 Illusztrációképpen bemutatunk azért néhány adatot. Erdélyben a vegyes házasságok aránya magasabb, mint például az Észtországra, a törökországi kurdokra, vagy az Észak-Írországra jellemző arányszámok, bár az eltérő metodológiák valamelyest nehezítik az összehasonlítást. Észtországban a többségi-kisebbségi típusú vegyes házasságok (és élettársi kapcsolatok) aránya 9% körül alakult 2000-ben (lásd ehhez van Ham, Maarten – Tammaru, Tiit: “Ethnic Minority-Majority Unions in Estonia.” *European Journal of Population* = *Revue Européenne de Démographie*, vol. 27 (2011), no 3, 313–335). A törökországi kurdok vonatkozásában két, 1993-ban, illetve 1998-ban készült szociológiai felmérés azt mutatta ki, hogy 8,5%-uk élt török házastárssal, bár a tendencia enyhe növekedésről árulkodott: az 1976 előtt kötött frigyeken belül 7,3%-ot, 1976–1988 között 8,1%-ot, 1989–1998 között pedig 9,5%-ot tettek ki a heterogám kapcsolatok (lásd ehhez Gündüz-Höşgör, Ayşe – Smits, Jeroen: “Intermarriage between Turks and Kurds in Contemporary Turkey Inter-ethnic Relations in an Urbanizing Environment.” *European Sociological Review*, vol. 18 (2002), no 4, 417–432). Észak-Írországra a 2001-es népszámlálás eredményei szerint 5,6%-ra tehető a vegyes házasságok aránya (lásd ehhez OFM&DFM: *A Shared Future and Racial Equality Strategy. Good Relations Indicators Baseline Report*. Office of the First Minister and Deputy First Minister, Belfast, 2007), és egy 2004-es felmérés azt is kimutatta, hogy a vegyes kapcsolatban élők között jóval magasabb a támogatottsága a két közösség megbékélését szorgalmazó Alliance pártnak (17%), mint a homogám szavazók között (6%) (lásd erről Lloyd, Katrina – Robinson, Gillian: “Intimate Mixing – Bridging the Gap? Catholic-Protestant Relationships in Northern Ireland.” *Ethnic and Racial Studies*, vol. 34 (2011), no 12, 2134–2152). Ugyanakkor az Alliance pusztán létezése azt bizonyítja, hogy még a legmélyebb megosztottsággal jellemezhető társadalmakban is sikeresek lehetnek a vegyes pártok. Elmaradnak ugyanakkor az erdélyi mutatók a lettországi adatok mögött, ahol az orosz kisebbséghez tartozók (beleértve a fehér oroszokat és ukránokat is) 20% és 25% közötti arányban kötöttek házasságot lettekkel 1993 és 2003 között, bár az ország függetlenedése előtt a heterogámiára való hajlam lényegesen alacsonyabb volt, átlagosan 17% évente (lásd Monden, Christian W. S. – Smits, Jeroen: “Ethnic Intermarriage in Times of Social Change: The Case Of Latvia.” *Demography*, vol. 42 (2005), no 2, 323–345).

31 Gyurgyik-Horváth-Kiss: i. m.

akkor az 1980-as évek óta ehhez hasonló magas értékekkel jellemezhető (az értékek 1981 és 2002 között viszonylag stabil módon 25–28% között mozognak). Önmagukban azonban ezek a számok nem elegendőek egy értelmes következtetés levonásához. A heterogámia mértéke ugyanis mindhárom kisebbség esetében lényegesen különbözik a települések etnikai összetétele függvényében: szórványban jóval magasabb, tömbben lényegesen alacsonyabb. Erdélyben például Hargita és Kovászna megyében 5% alatti, ám Temes, Hunyad és Szeben megyében a házasságok több, mint fele, Krassó-Szörényben pedig több, mint háromnegyede vegyes.³² Ugyanez az összefüggés a Felvidéken is érvényes: minél alacsonyabb a magyar lakosság aránya, annál magasabb a megkötött vegyes házasságoké, a Pozsonyi kerületben például 70% fölötti volt 2006-ban, míg a Nyitrai és Besztercebányai kerületben az egynegyedhez közelített, a Nagyszombati kerületben pedig csupán 15,4% volt.³³

Mivel a Délvidékre nem rendelkezünk finomabb bontással, az erdélyi és a felvidéki számok összehasonlításából próbálunk levonni valamilyen következtetést. A két magyar kisebbség közötti legfontosabb különbség az, hogy a Felvidéken *annak ellenére magasabb a vegyes házasságok aránya, hogy az etnikai térszerkezet talán valamivel kedvezőbbnek mondható*: az idézett szerzők szerint a vegyes házasság irányában ható strukturális kényszerek gyengébbek, mivel a magyarok itt koncentráltabban élnek, mint Erdélyben. A Felvidéken ugyanis a magyar lakosság 34,2%-a élt magyar dominanciájú településen 2001-ben (80% fölötti magyar arány), és 41,9%-a 50–80% közötti magyar aránnyal jellemezhető helységben, míg Erdélyre ezek az arányok 40,1%-ot, illetve 15,5%-ot tettek ki 2002-ben.³⁴ Természetesen ezt a képet tovább kellene árnyalni, ugyanis a felvidéki magyar dominanciájú vagy többségű településeken az átlagéletkor vélhetően lényegesen magasabb, mint Erdély hasonló településein, ezért ott jóval kevesebb házasság kötöttik.

A Felvidéken az inter-generációs asszimilációs veszteség is jóval nagyobb (15–16%), mint Erdélyben (6,7%), míg a Vajdaság valahol a kettő között helyezkedik el (11%). Bár az összehasonlító tanulmány szerzői szerint a magyar nyelvi készségek jobban átörökíthetők a felvidéki vegyes házasságokban, mint az erdélyiekben,³⁵ vannak arra utaló jelek is, hogy a felvidéki magyarok lényegesen magasabb arányban használják az államnyelvet családi érintkezéseikben, mint az erdélyiek. A 2007-ben készített Kárpát Panel

32 Horváth: i. m.

33 Gyurgyik–Horváth–Kiss: i. m.

34 Uo.

35 Uo.

nevű összehasonlító felmérés például azt mutatta ki, hogy a felvidéki magyarok a családban is lényegesen kevésbé használják a magyar nyelvet, mint az erdélyiek. Míg Erdélyben a (családos) magyarok nagyjából 80 százaléka beszél kizárólag magyarul házastársával, illetve gyermekeivel, Felvidéken ezek az értékek hozzávetőleg tíz százalékkal alacsonyabbak.³⁶ Emellett elgondolkodtató az is, hogy Szlovákiában megközelítőleg tíz százalékkal magasabb volt a nem válaszolók aránya,³⁷ ami azt sejteti, hogy a nem kizárólag magyarul beszélők aránya ennél is magasabb lehet, csak a megkérdezettek egy része ezt szégyellte bevallani a kérdezőbiztosnak.³⁸

Ezeknek a vegyes házasságokra és nyelvhasználatra vonatkozó adatoknak a tükrében nem is olyan meglepő, hogy az ezredfordulóig bekövetkezett népességfogyás tényezői közül Felvidéken az asszimiláció bizonyult a legfontosabbnak. Gyurgyik László eleinte úgy becsülte, hogy az 1992 és 2002 között bekövetkezett teljes magyar népességfogyás több, mint háromnegyedet az asszimiláció magyarázza (65,2% a szlovákok, és további 12,8% a cigányok irányában).³⁹ Bár egy újabb tanulmányban a becslést 59%-ra módosította,⁴⁰ ez az érték még mindig nagyon magas. Az erdélyi magyarság a becslések szerint ugyanakkor asszimilációs nyereséget könyvelhetett el 1991–2002 között, mivel a cigányság és a magyar anyanyelvű svábok egy része magyarnak vallotta magát,⁴¹ az azóta eltelt újabb évtizedre pedig a teljes

36 Papp Z. Attila – Veres Valér: *Kárpát Panel 2007. A Kárpát-medencei magyarok társadalmi helyzete és perspektívái. Gyorsjelentés.* MTA Etnikai-nemzeti Kisebbségkutató Intézet, Budapest, 2007.

37 A nem válaszolók kategóriája magában foglalja azokat is, akik egyedülállóak vagy nincs gyerekük. Mivel azonban mindkét minta elvileg reprezentatív kellene, hogy legyen a kisebbségi népességre nézve, ezt az eltérést nem magyarázhatja az ilyen családi állapottal jellemezhető válaszadók eltérő aránya Erdélyben és Felvidéken.

38 A Kárpát Panel ugyanakkor ezzel ellentétes előjelűnek tekinthető eredményeket is kimutatott. Itt elsősorban arra az – annak idején nagy vitákat generáló – eredményre gondolunk, miszerint az erdélyi válaszadók 65%-a az erdélyi magyarokat a román nemzet részeinek is tekintette, míg Felvidéken az analóg kérdésre csupán a válaszadók 38,1%-a válaszolt igennel.

39 Gyurgyik László: A magyarság demográfiai, település- és társadalomszerkezetének változásai. In Fazekas József – Hunčík Péter (szerk.): *Magyarok Szlovákiában.* I. kötet. *Összefoglaló jelentés (1989–2004).* Fórum Kisebbségkutató Intézet – Lilium Aurum Könyvkiadó, Somorja – Dunaszerdahely, 2004, 141–182.

40 Gyurgyik László: A szlovákiai magyarság demográfiai folyamatai a kilencvenes évektől napjainkig, különös tekintettel az ezredforduló utáni évekre. In Tóth Károly (szerk.): *Hatékony érdekérvényesítést (A Szlovákiai Magyarok Kerekasztala előadásai és dokumentumai).* Fórum Kisebbségkutató Intézet, Somorja, 2009, 31–40.

41 Gyurgyik–Horváth–Kiss: i. m.

veszteség 3,1%-át írták a demográfusok az inter-generációs, és 4,7%-át az intra-generációs asszimiláció számlájára.⁴²

A felvidéki adatok fényében talán az sem hat már annyira meglepő módon, hogy a 2012-es szlovákiai parlamenti választások után nyilvánosságra hozott egyik exit-poll készítői azt állították, hogy a Most-Híd szavazóinak 43,7%-a szlovák volt (szemben az MKP szavazóival, ahol ez az arány 3,3% volt).⁴³ Természetesen ez az érték a választási eredményekkel összevetve is túlzottnak tűnik, ám nem zárható ki, hogy az áll a háttérben, hogy a válaszadók egy része egyfajta kettős identitással rendelkezik, a szituáció függvényében vallja magát magyarnak vagy szlováknak, és egy országos közvélemény-kutató cég kérdezőbiztosának kérdésére inkább utóbbit választja.

A lényeg tehát az, hogy bár léteznek olyan megosztott társadalmak, amelyekre még nagyobb társadalmi távolságok jellemzőek, Erdélyben még mindig sokkal egyértelműbb a határ a magyarok és románok között, mint a felvidéki magyarok és a szlovákok, vagy a délvidéki magyarok és Vajdaság többi népcsoportja között. Továbbá Erdélyben az asszimiláció is kevésbé jellemző, a közties, vegyes vagy kettős identitások jóval ritkábbak, mint a másik két vizsgált magyar kisebbség esetében. Ezek alapján egy vegyes párt sikerének valószínűsége alacsonyabb kellene, hogy legyen Erdélyben, mint a másik két közösségben. És valóban, mindeddig az erdélyi magyarok körében bizonyult a legrobosztusabbnak az etnikai szavazás. Viszont azt is hangsúlyozni kell, hogy a társadalmi távolságok és az etnikai szavazásra való hajlam nagymértékben az etnikai térszerkezet függvénye is. Erdélyben is található egy igen jelentős méretű magyar népesség, amely már szórványhelyzetben él, vagy legalábbis elindult a térvészítés irányában, és bár a legfrissebb népszámlálási eredmények azt mutatják, hogy a magyarok egyre kisebb hányada él szórványban, ez a tömeg még mindig jelentős, és előbb-utóbb további kistérségek és települések (elsősorban nagyvárosok) is erre a pályára lépnek majd.

42 Lásd Kiss Tamás - Barna Gergő: *Népszámlálás 2011. Erdélyi magyar népesedés a XXI. század első évtizedében*. Nemzeti Kisebbségkutató Intézet, Kolozsvár, 2012. / Műhelytanulmányok a romániai kisebbségekről 43./ Az erdélyi fogyás szempontjából a legfontosabb tényező az elvándorlás, ezt követi a természetes népmozgalmi veszteség.

43 Mózes Szabolcs: Jócskán akad különbség a két tábor között. *Új Szó*, 2012. március 20. <http://ujso.com/napilap/kozelet/2012/03/20/jocskan-akad-kulonbseg-a-ket-tabor-kozott>.

2.3. A pártrendszer átalakulása, a szereplők stratégiái

Az eddig elmondottakban arra mutattunk rá, hogy míg a majdnem két évtizeden keresztül használt arányos választási rendszer nem igazán kedvezett egy vegyes regionalista pártnak, mivel az etnikai szavazás fenntartása irányában hatott, a nemrég megszavazott egyszerű többségi rendszer viszont teljesen új helyzetet teremthet, főleg a szórványmegyékben és a gyér magyar lakosságú választókerületekben. Továbbá amellett is érveltünk, hogy – legalábbis Kárpát-medencei összehasonlításban – az erdélyi magyar kisebbség szociológiai szempontból kevésbé tűnik fogékornak egy ilyen projektre, mint a felvidéki vagy délvidéki magyarok, ugyanakkor az idézett néhány távolabbi példa arra is rávilágított, hogy sokkal kevésbé átjárható társadalmakban (mint például Észak-Írország) is szerephez juthat egy vegyes párt.

Kérdésünkre – egy etnikailag vegyes, erdélyi regionalista párt sikerességének a kérdésére – a pártrendszer adottságai, az egyes pártok adaptációs képessége felől is megkísérlünk egy részletesebb választ. A román pártok esetében ez a pártok közötti viszony, valamint az államhoz való viszony hagyományaival függ össze. Az RMDSZ tekintetében ezt a kérdést a rendszer-váltás és a klientelizmus összefüggésében, az összes erdélyi magyar (etnikai) pártra nézve pedig a pártfejlődési hagyományok és az adaptációs készségek felől tekintjük át.

2.3.1. A román pártok és a regionalizmus

Romániában eddig egyetlen „mainstream” párt sem emelt zászlajára regionális érdekeket, és a fejlesztési régiók létrehozásában is sokkal inkább az európai uniós nyomás volt a mozgatórugó, mint valódi regionális érdekek artikulációja. Román oldalról regionális iniciativa csak nacionalista háttérrel jelent meg eddig, a Román Nemzeti Egységpárt (PUNR) formájában, ez a párt azonban sokkal inkább az egységes nemzetállam megerősítésében, mintsem fellazításában volt érdekelt. Mindazonáltal a regionális identitások a románok körében sem tűntek el teljesen, és gyakran fogalmazódnak meg negatív vélemények (Erdélyben és a Bánságban) a központosító és elvonó Bukaresttel vagy az „élősködő” Regáttal szemben. Erre próbált építeni a Szociáldemokrata Párt (PSD) Kolozs megyei szervezetének elnöke, Ioan Rus is 2001 októberében, amikor Kolozsváron bemutatta pártja *Erdélyi Kiáltvány* című munkadokumentumát. A dokumentum szerint Erdély évszázadok óta európai térség, melynek az a feladata, hogy egész Románia húzóerejévé, mozdonyává váljon. Ugyanakkor Székelyföld „enklavizálásával”, a Hargita és Kovászna megyei románok diszkriminálásával vádolta meg az

RMDSZ-t. Tehát itt is nacionalista háttérrel jelent meg a regionális iniciatíva, azonban ez már egy koncepciózusabb kísérlet volt arra, hogy a párt nacionalista-centralista ethoszába beépüljön egy regionális identitás is. A dokumentum mindazonáltal nem vált a PSD hivatalos dokumentumává.

Az román pártok centralista karakterének történeti gyökere van. Olyan sajátosságról van szó, amely Daniel Barbu szerint részben Európa teljes déli perifériáját jellemezte a 19. században.⁴⁴ A román elitek az államélet minden elmaradottsága ellenére a kontinuitás jegyében léptek be a modern korba, és alakították ki a modernitás román politikai intézményeit. Mint-hogy fellépésüket nem forradalom legitimálta, hanem a periféria lassú modernizációs folyamatai nyitottak számukra teret, az európai forradalmak által kialakított modern politikai intézményeket hazájuk felzárkóztatásának rekvizitumaiként vették át, és a régi rendtől örökölt előjogaik megőrzésére is ezeket használták fel.⁴⁵ Különösképpen jellemezte ez a román liberálisokat, akik inkább tartottak Cuza modernizáló lendületétől, mint a régi (az 1831-es Szervezeti Szabályzatok által kialakított) rend maradi birtokosaitól, és kiegyezésük a konzervatívokkal tulajdonképpen egy állami erőforrásokon élő elit politikai státusát alapozta így meg. Ezzel hosszú távra szóló hagyomány alapozódott meg, melyet az ortodox vallási hagyomány további paternalista és autoriter vonásokkal egészített ki.⁴⁶

A „tartalom nélküli formák” világának politikafelfogása ez, amely nem társadalmi és gazdasági érdekek képviselőjére vállalkozó politikusoké, hanem az államhasználat közös privilégiumára építő elitszövetségé. A kartellpártosodás, az államba benyomuló párt modern jelenség,⁴⁷ a román politikában azonban sajátos kulturális előzményekre vezethető vissza. E hagyomány központi eleme, hogy az állam centrumát, mint a „politikai üzem” fenntartóját a politikai elitnek közösen kell védelmeznie, és ez nyilvánvalóan nem kedvez a regionalista iniciatíváknak.

Véleményünk szerint a román pártrendszer rejtett centralizmusa kiolvasható mai kelet-közép-európai összehasonlító elemzésekből is. Enyedi és Casal Bértoa komparatív tanulmánya a kelet-közép-európai pártrendszerek-

44 Barbu, Daniel: *Politica pentru barbari*. Editura Nemira & Co., București, 2005.

45 Barbu: i. m. 65–70.

46 Uo. 69.

47 Vö. Katz, Richard S. - Mair, Peter: “Changing Models of Party Organization and Party Democracy: The Emergence of the Cartel Party.” *Party Politics*, vol. 1 (1995), no 1, 5–28.

ról két ilyen összegzést is tartalmaz.⁴⁸ Az egyik a pártrendszerek blokk-mintázatát, illetve a blokkok relevanciáját foglalja össze. A blokk-mintázat azt tükrözi, hogy a tényleges pártversenyben hogyan csoportosulnak a pártok, hány pólusa alakul ki a pártversenynek (leggyakrabban kettő vagy három). A blokkok relevanciája viszont azzal függ össze, hogy a pólusokon (blokkokon) belül mekkora szerepe van a lojalitás fenntartásában az ideológiai jellegnek, illetve mennyire jellemző az, hogy a pártok időről időre „átnyúlnak a blokk-határokon”. Az idézett tanulmány a következő összefoglalást adja a blokkok relevanciájáról és stabilitásáról:⁴⁹

Ország	A blokkok relevanciája	A blokk-mintázat stabilitása
<i>Szlovénia</i>	nagyon alacsony	magas
<i>Magyarország</i>	nagyon magas	nagyon magas
<i>Csehország</i>	magas	nagyon magas
<i>Észtország</i>	nagyon alacsony	alacsony
<i>Románia</i>	alacsony	alacsony
<i>Szlovákia</i>	magas	alacsony
<i>Lettország</i>	nagyon alacsony	nagyon alacsony
<i>Litvánia</i>	magas	magas
<i>Lengyelország</i>	magas	alacsony
<i>Bulgária</i>	alacsony	alacsony

Románia esetében a blokkok relevanciájának és a blokk-mintázat stabilitásának hosszabb távon (a tanulmányban vizsgált periódus a rendszerváltás utáni közel két évtizedet tekinti át) megfigyelt alacsony volta valószínűleg azt fejezi ki, hogy a pártok továbbra sem alakítottak ki a klienteláris viszonyokon túlmenően eszközöket, kapcsolati formákat a társadalmi érdekek aggregálására és nyilvánosan is követhető, vitatható, illetve számonkérhető közvetítésére. A blokk-mintázat instabilitása is értelmezhető úgy, hogy a kontextuális politikai körülmények, vagyis az állami erőforrásokért folytatott klienteláris harc meghatározóbb a pártok közötti együttműködés alakulásában.

48 Enyedi Zsolt - Casal Bértoa, Fernando: Pártverseny-mintázatok Kelet-Közép-Európában (1990–2008). *Politikatudományi Szemle*, 19. évf., 2010. 1. sz., 7–30.

49 Enyedi - Casal Bértoa: i. m. 19.

E konklúzió mellett szólnak az idézett tanulmánynak a pártrendszer polarizációjával kapcsolatos komparatív összegzései is.⁵⁰ Eszerint a vizsgált periódusban Románia pártrendszere a legkevésbé polarizált. A polarizáltsági rangsorban Csehország, Magyarország és Szlovákia vezet, utánuk Litvánia és Lengyelország, majd Észtország, Bulgária és Lettország következik, végül Szlovénia, majd Románia zárja a sort. Az alacsony polarizáltság egyik lehetséges olvasata is az, hogy a „történelmi kartellpártosodás” hagyománya még jelen van.

2.3.2. *A romániai átmenet és az RMDSZ*

Az RMDSZ identitása abból a sajátos körülményből fakad, hogy a kisebbségi önszerveződés hirtelen megnyílt, 1989–90-es meghatározottságai között a kisebbség „politikai megkonstruálása” jócskán megelőzte a plurális környezetben és a szabadság feltételei közt elinduló kulturális és társadalmi önépítkezést. Az RMDSZ olyan ernyőszervezetként határozta meg önmagát, amely mind a közösség politikai érdekképviselőjét, mind a kulturális önépítkezéshez szükséges civil társadalmi funkciókat el kívánta látni. E kettő akkor, a kilencvenes évek elején egyáltalán nem tűnt ellentmondásban levőnek, s az RMDSZ sokáig a kisebbségi társadalom civil szférájának „kvázi-létezéséhez” is keretet nyújtott.⁵¹ Ez a „megacivil” szerepkör olyan sajátos monopóliumhelyzetbe torkolt, amelynek jogi-intézményi biztosítékait a rendszerváltás első átmeneti szakaszának döntései alakították ki.

A kisebbségek korporatív parlamenti képviselője, beillesztésük a román párt- és választási rendszerbe, következésképpen a román politikai rendszerbe 1990 februárjában vette kezdetét Románia „protoparlamentjében” (a Nemzeti Egység Ideiglenes Tanácsában – CPUN). A magát „forradalmiként” legitimáló Nemzeti Megmentési Front (FSN) és a történelmi pártok mellett egyfajta „korporatív” képviselői jogot kapnak a nemzeti kisebbségek „érdekvédelmi szervezetei” is, és ez az 1990 utáni politikai rendszer egyik jelentős alapozó mozzanatának bizonyult: annak kifejeződése, hogy a rendszerváltás nyomán a „történelmi kartellpárt” hagyomány alapján újrakonfigurálódó román pártrendszer megnyílt a korporatív kisebbségi képviselők előtt (természetesen az integráció azt is jelentette, hogy ennek a befogadásnak a feltételei is megfogalmazódtak).

50 Uo. 24.

51 Bakk Miklós: Modellek peremén: az autonómia Erdélyben. *Élő Jászkunság*, 1. évf., 2004. 1. sz., 95–99.

Az 1990-es választásoktól kezdődően elfogadott párt- és választási törvényekben⁵² ez a korporativizmus kapott sajátos körülbástyázást, mely a 2003-as alkotmánymódosítás nyomán a 62. (2) szakaszban a következő megfogalmazásban kristályosodott ki: „A nemzeti kisebbségekhez tartozó állampolgárok azon szervezetei, amelyek a választásokon nem kapják meg a parlamenti képviselőtükhöz szükséges szavazatszámot, egy-egy képviselői helyre jogosultak a választási törvény feltételei között. A valamely nemzeti kisebbséghez tartozó állampolgárokat csak egyetlen szervezet képviselheti.”⁵³

A körülbástyázás az RMDSZ esetében azonban nem az „egy képviselői hely” biztosításában vált sajátossá, hanem abban, hogy egyszerre biztosította számára a de facto pártként való integrációt a román pártrendszerbe, valamint privilegizált (kvázi közpolitikai) eszközöket az etnikai korporativizmus fenntartásához. A pártrendszerbe való integrálódás a választási mobilizációs versenybe való folyamatos bekapcsolódást vonta maga után, az etnikai korporativizmus fenntarthatóságát viszont az említett alkotmányos előírás, a választási küszöb, az alternatív kisebbségi szervezetek bejegyzésének a megnehezítése, illetve azon kulturális közpolitikai eszközöknek az átengedése jelentette, amelyeknek gyakorlatát a *Communitas* Alapítvány számára biztosított szerep, kulturális közpolitikai elosztó jogkör fémjelzte. Mindezek birtokában az RMDSZ mobilizációs gyakorlata az etnikai határ („törésvonal”) fenntartására és az etnikai határon belüli választók politikai tagolódásának eltompítására, egyfajta „belső” politikai demobilizációra irányult.

Ez a „román kisebbségi modell” tulajdonképpen alapja; a román képviselői és pártrendszer felől a magyar és a kisebbségi képviselők nem politikai képviselőkként, hanem „etnikai ügyintézőkként” tűnnek fel, akikkel klienteláris viszonyok alakíthatók ki. A modell alapja kétségtelenül a román nemzetépítési tradíció és a kommunista rendszerből megörökölt etnikai elfogadási minta, melynek eredményeként a román pártok *„arra a viszonylag kényelmes álláspontra helyezkedtek, hogy a kisebbségek gondjait kizárólag az etnikai pártokra kell bízni, amelyekkel aztán tranzakciók keretében kezelhetik*

52 Ezek: a 92/1990-es törvényrendelet, a 69/1992-es, a 373/2004-es és a 35/2008-as parlamenti választási törvények, a 67/2004-es önkormányzati választási törvény.

53 Lásd még Alionescu, Ciprian-Călin: „Parliamentary Representation of Minorities in Romania.” *Southeast European Politics*, vol. 5 (2004), no 1, 60–75, valamint Călușer, Monica: „Minority Participation at the Local and National Level in Romania”. In Florian Bieber (ed.): *Political Parties and Minority Participation*. Friedrich Ebert Stiftung, Skopje, 2008, 31–48.

az állampolgárok jogait”.⁵⁴ Ez a tranzakcionalitás kétségtelenül megnövelte az RMDSZ koalíciós potenciálját, de egyben kliensi viszonyba is taszította az amúgy is kartellesedő román pártrendszerben. Az a paradox helyzet alakult ki, hogy az RMDSZ az „etnikai törésvonal” mentén (mint kisebbségi nemzetépítő) folyamatosan szemben állt a román pártokkal, miközben a román pártrendszer „történelmi kartellpártosodása” felől tekintve a pártrendszer koalíciós potenciállal rendelkező tagpártjaként integrálódott a pártrendszerbe.

Az integrációnak ez a modellje valószínűleg fenntartható marad mindaddig, míg az erdélyi magyar szavazók etnikai-politikai opciói is fennmaradnak, illetve mindaddig, amíg a választási rendszer nem változtatja meg a fentebb említett „viszonylag kényelmes álláspontot”, és nem indítja el a román pártokat is a magyar szavazatokért folytatott versenyben. A Ponta-kormány által elfogadott választási törvény e fordulópontot jelentheti.

2.3.3. Az erdélyi magyar (etnikai) pártok – egy párttörténeti nézőpont

A magyar pártfejlődés mélyebb történeti dimenzióját vizsgáló Csizmadia Ervin arra hívja fel a figyelmet, hogy létezik egy olyan történelmi determináció, amelyet eddig a „múlttagadás” 1945 utáni paradigmája, illetve a diszkontinuitást előtérbe állító értelmezések (Linz és Stepan vagy Schmitter tranzitológiai nézőpontja, Fukuyama elmélete a történelem végéről stb.) sikeresen eljelentéktelenítettek, sőt, elrejtettek.⁵⁵ Az újabb pártelméleti kutatások fényében azonban ma már megkerülhetetlen, hogy a magyar pártoknak ezt a történeti dimenzióját is tekintetbe vegyük. Ennek alapján pedig a magyar pártfejlődésnek vannak olyan kontinuus mozzanatai is, amelyek az 1867-es kiegyezésig nyúlnak vissza.⁵⁶

Az alábbiakban röviden összefoglaljuk Csizmadia téziseit a magyar pártfejlődésről, majd azok alapján vizsgáljuk, milyen mértékben alkalmazhatóak ezek az erdélyi magyar pártok stratégiájának értelmezésére.

Csizmadia szerint a mai magyar pártfejlődést erőteljesen meghatározza annak „induló szakasza” (1867–1944), amelyben máig hatóan kialakultak a magyar „pártpolitikai aréna fő konstituáló tényezői”, éspedig: a) a szereplők magatartását meghatározó közjogi szerkezet; b) a kormánypárt magatartását uraló kormányzati egypártrendszer; c) az ellenzék magatartására

54 Lásd Adrian Severin: Etnikumközi béke, avagy politikai hatékonyság. *Krónika*, 2004. január 24.

55 Csizmadia Ervin: A magyar pártfejlődés történelmi perspektívában: új hipotézisek. *Politikatudományi Szemle*, 18. évf., 2009. 4. sz., 7–36, különösen 8–11.

56 Uo. 11–13.

jellemző „nemzetvédelmi” tematizáció, valamint d) az egész politikai mezőnyre jellemző innovációhiány és csökkent alkalmazkodóképesség.⁵⁷

A közjogi szerkezettel kapcsolatos viselkedéshagyományban az 1867-es kiegyezés az „archetípus”, amely tartósan különválasztja az *állami* és a *nemzeti* érdekek képviselőit, és amely folyamatosan megbénította a pártrendszer fejlődését, más jellegű pártok kialakulását. A fékező tényező az volt, hogy a kiegyezés oldalán álló kormánypárt az ellenzékkel nem mint kormányellenzékkel, hanem mint rendszerellenzéki párttal állt szemben. Energiái nagy részét az állami keretek védelme, egyfajta „állagvédelem” kötötte le, és a védelmi pozíció folytonossága az innovativitás hiányát eredményezte. Ez harminc éven át (1875–1905) az államérdek primátusára épülő hatalmi politikát és a vele szemben álló „rendszerellenzéki nemzetpolitikát” konzerválta.⁵⁸ A kiegyezés folyamatosan újrafogalmazódó politikai tartalma az lett, hogy a hatalmi politika mindig illegitim kereteket véd a legitim politizálás eszközeivel, miközben az ellenzéki „nemzetpolitika” azért támadja a keretek legitimitását, hogy ezen keresztül illegitimmé tegye a kormányzati politizálás eszközeit.

A kormányzati egypártrendszer – írja Csizmadia – eleve adott volt abban, hogy a közjogi rendszer védelme nem lehetett plurális. Ez hagyományként olyan rendszermenedzseri attitűdöt jelent, amely a kormányzópartot kifele hermetikusan egységes mamutpártként jeleníti meg, befelé pedig folyamatos belső alkukra kényszerülő konglomerátumként működteti. Az átalakulások mértéke visszaszorul arra, ami a belső alkudozásokkal, belső erőátrendeződésekkel elérhető (ha pedig ez sem elegendő, sor kerül az ellenzék személyi, illetve intézményes beolvasztására). Ennek következményeként is értelmezhető az, amit Csizmadia az „egyedülvalóság percepciójának” nevez. A Habsburg császár és a magyar király számára – írja – lehet ugyan egyre terheesebb a kormánypárttal való együttműködés, annak monopolhelyzetéből adódóan még sincs alternatívája. A kormánypárt érvelésében ez úgy jelenik meg, hogy az ellenzék kormányképtelennek nyilvánítja, annak – mondja – csupán nemzeti retorikája és jelszavai vannak, de kormányképes programja nincs.⁵⁹

Az ellenzék „nemzetvédelmi” magatartása a nemzeti érzelmű közhangulatra támaszkodik, amely a kiegyezés ébren tartható illegitimitásából fakad, és a közjogi szisztéma védelmében folytatott rendszermenedzseri gyakorlatot támadta a morális alapokon nyugvó politika hirdetésével. Azaz: a

57 Uo. 13.

58 Uo. 14–15.

59 Uo. 16.

dualizmus „pragmatikus” kormánypolitikáját elvi és erkölcsi alapon bírálta, és ezáltal politikai szerepként rögzítette a „pragmatikus” és az „erkölcsi alapú” politizálás különbségét.⁶⁰

Az innovációhiányt Csizmadia több téren is vizsgálja. Ideológiai téren a konzervativizmusnak (mint „idegen”, azaz Habsburg-barát), illetve a konzervatív pártoknak a hiánya jellemzi. Abban is látható e hagyomány továbbélése, hogy a Horthy-korszakban is inkább *nemzeti-keresztény pártok* jöttek létre. Egy másik szimptóma: a koalícióképzés képességének a hiánya, illetve korlátozottsága. A korlátozottság megnyilvánulása, hogy a nagy konglomerátum-kormányzópartok mellett kis szatellitpartok jelennek meg azok lojális partnereiként.⁶¹

Csizmadia úgy véli, az előbbieken említettek alapozó hagyományai a magyar pártoknak, politikai attitűdjeiknek, és kontinuitásuk átnyúlik a két világháború közötti, sőt, a Kádár-korszakon is.

Hipotézisünk az, hogy a Románián belüli erdélyi magyar pártképviselő is megörökölte e hagyományt, sőt, hozzáillesztette a romániai politikai rendszer adottságaihoz. A két világháború közötti Országos Magyar Párt (OMP) esetében ez a kontinuitás természetesen adódott, hiszen a párt vezetői az 1918 előtti magyar politikai életben is fontos szerepeket tölthettek be.⁶² Tulajdonképpen az átmenet érdekes itt is, hiszen az látható, hogy egy rövid – innovációs szakaszként is értékelhető – útkeresés után az a politikai keret lett uralkodó, amellyel az OMP az egész erdélyi magyarság képviselőt vállalta fel egy olyan szervezeti keretben, „amely a magyar kisebbséget közjogi személyiségként képviselte volna, a nemzeti autonómia megteremtésének első lépcsőfokaként”.⁶³ A csucsai paktummal – amely a rövid innovációs szakasznak is része – ugyanakkor megkezdődött egyfajta integráció keresése a román politikai életbe (amely maga is kialakulatlan volt, még az 1923-as alkotmány elfogadását követően is). A húszas évek közepétől az OMP nem csak önállóan indult a választásokon; ez az 1938-ig, a királyi diktatúra bevezetéséig terjedő korszak „az önálló (döntően pozícióvédő) politizálás kora”, amelynek „egyik sajátossága a kisebbségi kérdésnek a pártcsatározásokból való kiemelésére való törekvés, a másik a nemzetközi fórumo-

60 Uo. 16–18.

61 Uo. 18–20.

62 Bárdi Nándor: Az ismeretlen vízmosás és a régi országút. Stratégiai útkeresés a romániai Országos Magyar Pártban 1923–1924. In Bárdi Nándor - Fedinec Csilla (szerk.): *Etnopolitika*. Teleki László Alapítvány, Budapest, 2003, 153–195., 163.

63 Uo. 165.

kon történő fellépés, harmadrészt a társadalmi intézményrendszer szervezésének erősebb támogatása”.⁶⁴

Fontos részlete e kérdésnek, hogy itt a pártattitűdök tipológiai fejlődéséről van szó, amely átléphet ideológiai vagy elitpercepciós meghatározottságokat is (az OMP ugyan inkább a dualizmus korának Függetlenségi Pártjával, tehát az ellenzékkel vállalt folytonosságot,⁶⁵ de a pozícióvédő politizálással és a kvázi közjogi keret megteremtésével átlépett egy, a kormányzati egypártrendszernek funkcionálisan megfelelő – a kisebbségi helyzethez („ahogy lehet”) szabott – létmódba. Ennek fejleménye, hogy a konszolidált OMP jobban szembe tudott nézni belső ellenzékével, annak reformmozgalmaival, és le tudta vonni belőle a megfelelő tanulságokat.⁶⁶

Föltételezhetjük, hogy az RMDSZ pályájának alakulását is egy ilyen pozícióra való stratégiai törekvés alakította, amelyhez természetesen adottak kellett lenniük az átmenet fennebb vázolt favorizáló körülményeinek is.

A közjogi szerkezettel kapcsolatos hagyomány – mely, mint láttuk, tartósan különválasztja az *állami* és a *nemzeti* érdekek képviselőit, és így megbénítja a pártrendszer fejlődését –, az RMDSZ esetében, a kisebbségek korporatív képviseletét biztosító rendszer védelmében nyilvánult meg. (Vagyis, a hagyományt tekintve, a dualizmus korának államjogi konstrukciója helyébe itt a román rendszerváltás során kialakított kisebbségi képviseleti rendszere lép.) Itt ugyan nem a magyar kisebbségi közösség közjogi elismeréséről van szó, hanem csupán egy olyan – képviseleti monopóliumokat – biztosító, pozitív diszkriminációként is indokolható rendszerről, amelyben a képviselet birtokosa leblokkolhatja a kisebbségi közösségnek plurális politikai társadalommá válását. Sajátossága e rendszernek, hogy kialakulásakor a kisebbségi közösség érdekvédelmének célját, tehát egyfajta „nemzetpolitikát” fogalmazott meg, amely azonban – miután sor került a kisebbségi érdekvédelmi szervezetek státuszának jogi megfogalmazására – megmaradt ugyan ideológiának, de egyfajta status quo-t őrző komponenssel egészült ki, és átfordult azon kormányzati pozíció megfelelőjébe, amelyet a Csizmadia-modell „állagvédelminek”, illetve „rendszermenedzserinek” nevez.

Az RMDSZ erőteljes védelmezője maradt a „kisebbségi egypártiságnak”, amelyet sikerült kifelé egységes pártként megjelentetnie, és befele tagolt konglomerátumként kezelnie, a belső alkumechanizmusokon keresztül megerősítenie. Az alkuk főbb informális szereplői a jelentősebb magyar la-

64 Uo. 155.

65 I. m. 163.

66 György Béla: Hatalom és társadalom kisebbségben. Párt és belső ellenzéke (1926–1927). *Regio*, 15. évf., 2004. 4. sz., 85–98.

kossággal rendelkező megyék legfontosabb helyi közigazgatási vezetői, az egyeztetési mechanizmus látható – de kisebb fontosságú – komponensei pedig az RMDSZ platformjai és területi szervezeti vezetői.

Ugyanakkor az RMDSZ kormányzati politikába való betagozódását szintén egy „rendszermenedzseri attitűd” fémjelzi, amely sajátos módon társítja a kisebbségi érdekvédelmet az ágazati politikák szakmai tartalmával.

A Csizmadia által elemzett „egyedülvalóság percepciójának” megfelelőjeként az RMDSZ is kidolgozta a „kormányzati szerepvállalás mint a kisebbségi érdekvényesítés egyedüli hatékony módja”-ideológiát, amelynek kétségtelenül jelentős volt a nemzetközi politikai támogatottsága is mindaddig, ameddig Románia uniós integrációja a politika participatív dimenzióját támogatta. Amikor létrejött az RMDSZ ellenzéke, e percepció kritikai megfogalmazásokban is megjelent. Az RMDSZ kormányképtelennek nyilvánította ellenzéke szervezeteit, amelyek – bár nemzeti retorikát alkalmaznak – valójában nem ismerik fel a magyarság igazi érdekeit (a dualizmus korának kormánypártja a kormányképes program hiányát, és az állami érdekek felismerésének hiányát róta fel).

Az RMDSZ ellenzékének (MPP, EMNT) „nemzetvédelmi” magatartása is beleillik a magyar pártfejlődés történeti paradigmájába. A kormányzati szerepvállalás „nemzeti érzelmű” bírálatára támaszkodik, az RMDSZ kisebbségi érdekvédő státusának illegitimitását hangsúlyozza, és a rendszermenedzseri gyakorlatot a morális alapokon nyugvó politika alapján opponálja. A „pragmatikus” és az „erkölcsi alapú” politizálás különbségét újítja meg a vázolt hagyomány alapján, és ebben találjuk ama politizálási stílus perszisztenciájának a magyarázatát is, amelyet Tökés László képvisel, szembe fordulva az RMDSZ-szel.

A szembenállás előbbieken vázolt strukturális meghatározottságából innovációhiány fakad. A korlátozott alkalmazkodóképesség szimptomatológiáját több vonatkozásban is feltárták. Része ennek, hogy az RMDSZ nem tudja kezelni a Székelyföld és a szóránymagyarság képviseletéből adódó eltéréseket.⁶⁷ Hiányoznak a tényleges, a kisebbségre mint társadalomra szabott társadalompolitikai programok.⁶⁸ És ennek tulajdonítható a konzervativizmus Csizmadia által megállapított hiányának mai következménye: az erdélyi ellenzék pártjai (EMNP, MPP) prominensei ma is inkább „nemzeti oldalról” beszélnek szívesebben, nem tesznek kísérletet ideológiá-

67 Bakk Miklós: Középpontban Székelyföld. Gondolatok egy lebomlástörténetről. *Transindex*, 2008. január 29.

68 Bárdi Nándor: *Otthon és haza. 2000*, 18. évf., 2006. 2. sz., 30–40.

juk explicit konzervativizmusként való meghatározására, sem a jobb- és baloldal szembenállásából adódó pozicionálási lehetőségek kihasználására.

Végül, de nem utolsósorban: az adaptációs képesség hiányára vezethető vissza az, hogy a *nemzeti* „pragmatikus” illetve „erkölcsi” képviselőre berendezkedett, és azt egymással szemben kritikai-diszkurzív módon érvényesítő pártok nem tekintik számbavehető választási versenyelőnynek, ha valamiképpen nyitnának a regionális dimenzióban is, akár úgy, hogy „etnikailag vegyes” szavazóbázishoz is szólnának, akár úgy, hogy regionális dimenzióban is keressék koalíciós potenciáljuk növelésének módjait.

Mindezt összegezve, úgy tűnik, a román pártrendszer történeti eredetű centralizmusa nemcsak tartós, nehezen megváltoztatható adottság, hanem determináló erejű meghatározottságnak bizonyult az erdélyi magyar (etnikai) pártok stratégiai lehetőségeire nézve is. Az RMDSZ-t a román pártrendszer a kartellestedés mechanizmusain keresztül integrálta, az RMDSZ ellenzéke – az önmagát eddig ugyancsak etnikai pártként meghatározó EMNP és MPP – pedig a pártfejlődés hagyományain keresztül is determinált abban, hogy tisztán etnikai pártként határozza meg önmagát.

3. Egy erdélyi regionalista párt létrehozásának lehetséges forgatókönyvei

Elvileg egy erdélyi regionalista (multietnikus) párt kétféleképpen jelenhetne meg: a) a 2002-es Gherman-féle kísérlet sikeresebb megismétlése nyomán, tehát egy „zöldmezős beruházásként”, vagy b) egy már meglévő (releváns) párt átalakulása folytán. Az alábbiakban e két lehetséges forgatókönyvhöz fűzünk néhány megjegyzést.

3.1. A „zöldmezős beruházás” forgatókönyve

Egy multietnikus erdélyi regionalista párt bejegyzésének tervét először Sabin Gherman jelentette be 2002 márciusában. Az Erdély-Bánság Liga pártként való bejegyzésének kérelmét 2002. október 17-én nyújtották be a kezdeményezők,⁶⁹ ezt a Bukaresti Törvényszék november 13-án elutasította. Az elutasítás november 26-án kiadott indoklásában az állt, hogy a párt által szorgalmazott regionalizáció nemzetbiztonsági érdekeket sért.⁷⁰ 2003 februárjában a törvényszéki döntés elleni fellebezést is elutasította a Buka-

69 *Mediafax*, 2002. október 17.

70 Lásd *Krónika*, 2002. november 30.

resti Ítéletábra.⁷¹ 2000 és 2002 között a multietnikus politikai identitás kérdéseiről a Provincia-csoport szervezett vitákat, ezek a *Provincia* című, román és magyar nyelven egyaránt megjelenő havilap hasábjain voltak követhetőek. Végül 2010-ben Emil Aluș kolozsvári karmester bejelentette az Erdélyiek Pártja mozgalom elindítását,⁷² azonban a törekvésnek eddig nem lett konkrét eredménye.

Ezek lennének tehát a számbavehető előzményei egy erdélyi multietnikus párt tervének.

Az Erdély-Bánság Liga bejegyzésének (ez a legszámottevőbb kísérlet) kudarca véleményünk szerint a következő okokra vezethető vissza: a) a nemzetállami centralizmust fenntartó „történelmi pártkartell” ellenállása; b) a horizontális közpolitikai koalíciók („policy community”) gyengesége; c) az alternatíva eszmei előkészítetlensége.

Az állam központosítottságát fenntartó történelmi pártkartellnek több olyan mechanizmusa is van, amellyel tulajdonképpen karbantartja ezt a centralizmust. Az egyik maga a párttörvény, amely a pártok bejegyzése elé rendkívül szigorú taglétszám-feltételeket állít,⁷³ és amelyek – mondhatni – egyedülállóak Európában.⁷⁴ Az Erdély-Bánság Liga teljesítette az akkor még enyhébb feltételt (legkevesebb 10 000 alapító tag), azonban elbukott a második mechanizmuson. Ezt a bíróság szabad értelmezési gyakorlata konstituálja azon előírások tekintetében, amelyek szerint a pártok a „nemzeti szuverenitásért”, a „területi integritásért”, a „nemzeti érdekért” tevékenykednek.⁷⁵ Minthogy e fogalmak nem jogi fogalmak, és nem áll mögöt-

71 Lásd *Krónika*, 2003. február 4. Az elutasítás nyomán 2003-ban Sabin Gherman beperelte a román államot az Európai Emberjogi Bíróságon az egyesülési jog megszegésére hivatkozva.

72 Lásd *Krónika*, 2010. szeptember 30.

73 Romániában a 2003-as 14. számú, jelenleg érvényes párttörvény szerint egy új párt bejegyzéséhez 25 000 aláírás szükséges oly módon, hogy 18 megyéből és Bukarestből is legalább 700–700 aláírást kell felmutatni. Az 1996-os 27. számú törvény szerint (ez volt az érvényes párttörvény az Erdély-Bánság Liga bejegyzésekor) a pártoknak „csak” 10 000 alapító tagot kellett igazolniuk, 300–300 aláírással legalább 15 megyéből.

74 Néhány példa EU-tagállamokból: Szlovákia – 10 000 tag; Portugália – 7500 tag; Lengyelország, Észtország, Csehország – 1000 tag; Szlovénia – 200 tag; Bulgária – 50 tag; Ausztria, Hollandia, Franciaország, Nagy-Britannia, Spanyolország, Magyarország – 10 tag. Érdekes még megemlíteni a nem EU-tag Szerbia példáját is, ahol ugyan 10 000 tagra van szükség, ám kisebbségi párt már 1000 aláírással bejegyezhető.

75 Ez szerepel a 2003-as párttörvényben (2. és 3. cikk), de megfelelő passzusok találhatóak az 1996-osban is.

tük több évtizedes kanonizált bírói értelmezési gyakorlat, a szabad bírói értelmezés lényegében a politikai befolyás érvényesülésének egyik csatornáját jelenti, amellyel szemben nincs hatékony jogorvoslati út. Hogy mi a „nemzeti érdek” (netán „nemzetbiztonsági érdek”), azt a bíróság jogi úton nem állapíthatja meg, amennyiben nincs erre törvényes formába öntött doktrína, hanem csak a pártok „diszkurzív” gyakorlatában érvényesül e kérdés. A befolyás érvényesülésének módjáról pedig maguk a pártbejegyzési esetek (és az azokkal kapcsolatos jogorvoslati eljárások) gyakorlata tanúskodik. Idevágóan érdemes elemezni és összehasonlítani a Románia Haladásáért Országos Szövetség (UNPR) és az Erdélyi Magyar Néppárt (EMNP) bejegyzésének történetét a közelmúltból. Az UNPR-t 2010 áprilisában egyetlen bírósági tárgyalás nyomán sok-sok eljárási fufanggal és szabálytalansággal, valamint a fellebbezési lehetőségek kijátszásával jegyezték be, míg az EMNP esetében a bejegyzés bírósági eljárása a fellebbezésekkel együtt több hónapon át húzódott. Szinte magától adódik a következtetés: sokkal könnyebb a létező pártkartellen belül újabb pártot alapítani, azaz a politikai vállalkozók már parlamenti pozícióval rendelkező csoportjából egy újabb csoportot összeverbuválni, mint kívülről bevinni egy újabb vállalkozást a „mainstream” pártok kartelljébe.⁷⁶

A horizontális koalíciók szerepét azok az általános folyamatok állítják előtérbe, amelyek a politika területi léptékének átalakulásából (rescaling) következnek; ezeket általában a globalizációs folyamatokkal, az európai integrációval, az „új regionalizmus” (new regionalism) megjelenésével hozzák összefüggésbe.⁷⁷ A brit példa alapján Keating, Cairney és Hepburn a „területi közpolitikai közösségek” (territorial policy community) kialakulását nevezik meg azon fontos fejleménynek, amely a devolúció nyomán olyan aktorokat tud állítani a területi érdekek szolgálatába, amelyek a politika minden vonatkozásában (program, identitás) meg tudják jeleníteni azokat.⁷⁸ E „területi közösségek” politikai, gazdasági és civil aktorok csoportjára

76 Lásd <http://reflektorium.wordpress.com/2011/08/14/emnp-es-unpr-%E2%80%93-ket-bejegyzes-es-nehany-tanulsag/>

77 Lásd Cox, Kevin R.: “‘Rescaling the state’ in question”. *Cambridge Journal of Regions, Economy and Society*, vol. 2 (2009), no 1, 107–121, valamint Büchs, Milena: „Examining the interaction between vertical and horizontal dimensions of state transformation”. *Cambridge Journal of Regions, Economy and Society*, vol. 2 (2009), no 1, 35–49.

78 Lásd Keating, Michael - Cairney, Paul - Hepburn, Eve: “Territorial policy communities and devolution in the UK”. *Cambridge Journal of Regions, Economy and Society*, vol. 2 (2009), no 1, 51–66.

ból alakulnak ki, kezdetben alkalmi jelleggel jönnek létre, egy felismert közös érdek artikulálása nyomán. Ha a területi politika keretei lehetővé teszik, a „policy community”-k horizontális koalíciókként szilárdulnak meg, és átalakítják a területi érdekek megjelenítését. A szélesebb helyi közösséghez kezdenek szólni, az identitás kérdésében is tényezőkké válnak. Keating, Cairney és Hepburn szerint a „területi közpolitikai közösségek” alakulását és szerepvállalását a következő dimenziókban lehet vizsgálni: a) szervezeti változás (hogyan alakítja belső szerkezetét, hogy partnere lehessen a kormányzati szintnek); b) fő orientáció (kiket tekint partnernek); c) kognitív keretek (milyen perspektívában láttatja a területi érdeket, milyen identitás alapján); d) interakciók; e) lobbizás.⁷⁹

Az Erdély-Bánság Liga (EBL) bejegyzési kudarcának egyik, ma már nyilvánvaló oka az, hogy 2002-ben teljességgel hiányoztak az ilyen „területi-közpolitikai közösségek” létrejöttére vonatkozó kezdeményezések. Azok az erdélyi román vállalkozók, akik az EBL mögött álltak, a jelek szerint semmilyen ilyen elképzeléssel nem rendelkeztek, csupán egy nagy általános ellenállást képzeltek el a bukaresti politika szektorális nyomásával szemben. Hogy ezt az ellenállást lokális szinten, gazdasági, civil és önkormányzati szereplők együttműködéseként kell felépíteni, és csak az együttműködés valamelyes megszilárdulása nyomán lehet annak sikeres politikai kereket adni egy regionalista párt formájában – nos, ennek a sikerfeltételnek a felismerése 2002-ben még nem alakult ki.

Kétségtelenül, a felismerés hiányának egyik oka az volt, hogy az alternatíva eszmei előkészítése is elmaradt a szükségéstől. A modern politikai transzilvanizmus műhelye ugyan kialakulni látszott a Provincia-csoport működése nyomán, azonban igazi együttműködés a csoport és az EBL között nem alakult ki. Ennek (túl néhány személyi tényezőn) az egyik oka az volt, hogy a Provincia-csoport vitafórumként működött csupán, ideológiai akciócsoporttá nem tudott (és nem is kívánt) alakulni, többek közt annak okán is, hogy a csoport egyik fele (jobbára a magyar tagjai, de nem csak) politikai modellekben gondolkodott, míg a másik fele egyfajta kulturális regionalizmus (erdélyi kulturális különállás) felélesztésének az alternatíváját szorgalmazta.

Mindazonáltal, az Erdély-Bánság Liga projektjének bukása óta eltelt évtized során változtak a feltételek. Azóta két magyar etnikai pártnak is sikerült elérnie hivatalos bejegyzését, egy potenciális multietnikus regionalista párt számára ennek talán még kevésbé kellene gondot jelentenie. A térségi

79 Uo. 53–54.

együttműködés, a horizontális területi politika csirái is kezdtek kialakulni, ennek tényezői: a) az önkormányzati decentralizáció és az erőforrások növekedése települési szinten (több „erős” polgármester); b) az európai fejlesztési alapok elérhetősége terület- és vidékfejlesztési célokra (pl. LEADER-program stb.); c) a regionalizmus fogalomrendszerének legitimité válása (azt követően, hogy Románia az EU tagjává vált). Mindezek alapján ma már kivitelezhető alternatívának tekintjük egy erdélyi regionalista (multietnikus) párt „zöldmezős politikai beruházásként” való létrejöttét.

Az alternatíva felépítésének egyik lehetséges kiindulópontja a „rendszer” elutasítása, vagyis a proteszt. A pártversenyről szóló szakirodalomban az új pártok megjelenését gyakran új politikai problémák sikeres tematizálásához kötik. A nyugat-európai etnoregionalisták is ilyen új problémák artikulálásának köszönhetően léphettek színre az 1970-es években. Úgy véljük, hogy a román pártrendszer elmúlt évtizedbeli evolúciója (vagy pontosabban meglepő stabilitása, „befagyása”), valamint az új alternatívák viszonylagos hiánya kedvező kontextus lehet egy regionalista párt megjelenéséhez. A regionalista eszmét ugyanis akár a „mainstream” pártokkal szembeni proteszt-platformként is be lehet vinni a politikai nyilvánosságba, rámutatva a bukaresti elitek gyenge teljesítményére a gazdasági válság kezelésében. Valószínű tehát, hogy csak olyan regionalista párt lehet sikeres, amely elsősorban gazdasági szempontból közelíti meg a problémát, és csak másodsorban épít Erdély történelmi és kulturális szempontból sajátos mivoltára. A sikeres multietnikus, regionalista erdélyi pártnak el kell hitetnie, hogy nem a magyarok kérései nyomán, azokra egyfajta válaszként jött létre. Ami nem zárja ki, hogy idővel olyan erdélyi alternatívát fogalmazzon meg, amely kompatibilis legyen az erdélyi magyarok Erdély-képével is.

3.2. A létező (releváns) pártok regionalista fordulata

A második lehetőség látszólag kevésbé valószínű, azonban egy, a regionalizmus irányában mutató evolúciós folyamat itt is elképzelhető. Ezt külön kell vizsgálnunk a román „mainstream” pártok és a magyar etnikai pártok (RMDSZ, EMNP, MPP) tekintetében.

A román „mainstream” pártok a jelenlegi rendszer fenntartásában érdekeltek, ráadásul, ha valamiben is konszenzus van köztük, akkor az a hatályos alkotmány első cikkelye. Ebben ugyan hozhat némi változást – de csak hosszabb távon – a választási rendszer legújabb reformja. Amint fennebb láttuk, a hét százalék alatti magyar lakossággal rendelkező megyékben a „mainstream” pártok versenyezni kezhetnek a magyar szavazatokért, illet-

ve fontolgathatják a koalíciót valamelyik kisebbségi párttal/szervezettel, közös jelölt állítása érdekében. Sőt, bizonyos helyzetben, amint szintén az előbbiekben láttuk, a hét százalék feletti megyékben is nyílik tér ilyen versenyre.

Ezeket figyelembe véve, a mainstream pártok lehetőségei: a) nyitás a program tekintetében a magyarok fele; b) magyar jelöltek indítása olyan körzetekben, ahol ezzel sok szavazat nyerhető; c) koalíció etnikai magyar párttal és végül – az előbbiek egyfajta integrációjaként – d) valóságos magyar tagozatok létesítése. Ez utóbbi olyan radikális megoldás lenne, amelynek ugyan van közép-európai hagyománya (a Monarchia szociáldemokrata pártjai működtek nyelvi/nemzetiségi tagozattal), de esélye a román pártrendszeren belüli megvalósulásra aligha van. A klienteláris kötődések hagyományaira tekintettel azt mondhatnánk, inkább a b) és esetleg a c) megoldás jöhet számításba. Ehhez kapcsolódhat programszintű „nyitás” is (a), amely viszont regionalista elemeket is tartalmazhat.

Sokkal érdekesebb fejlődésen mehetnek át a mainstream pártok, amennyiben az állam egységes jellegének megőrzése mellett ugyan, de mégis sor kerül egy regionalizációra (azaz, Băsescu terve valamilyen formában folytatásra kerül). Ebben az esetben számolni lehet a „regionalizáció utáni regionalizmus”⁸⁰ pártokra kifejtett formatív hatásával. Schrijver szerint az országos nagypártok (mainstream vagy state-wide pártok) alkalmazkodtak a regionális reform konzekvenciáihoz, és ez egyaránt megfigyelhető például Walesben a Konzervatív és a Munkáspártra, vagy Galíciában a Spanyol Néppártra és a Szocialista Pártra (PSOE) nézve. E pártok regionális tagozatokat hoztak létre, amelyek különböző javaslatokat terjesztettek elő az autonómia bővítésére nézve. A Munkáspárt walesi tagozata – például – a devolúciós törvény kidolgozásakor a regionális parlament minél szűkebb kompetenciáiért szállt síkra, azonban négy év múlva már a törvényhozói hatáskör olyan bővítését javasolta, amellyel Wales autonómiája gyakorlatilag a skóciaival került volna egy szintre.⁸¹ A spanyol Néppárt országosan ugyan a centralizmus szószólója, azonban Galíciában az ottani tagozata határozott regionalista diskurzussal jelenik meg a tartomány választói előtt.⁸² A regionális tagozatok gyakran szembeszállnak pártjaik központi vezetésével a regionális autonómia bővítése érdekében. Mindez elsősorban annak

80 Lásd Schrijver, Frans: *Regionalism after Regionalisation: Spain, France and the United Kingdom*. Amsterdam University Press, Amsterdam, 2006.

81 Lásd Schrijver: http://www.colorado.edu/ibs/aagpreconference/papers/Schrijver_paper.pdf.

82 Uo.

a kihívásnak az eredménye, amellyel a korábban országos szinten jelentéktelennek tűnő regionalista pártok (Plaid Cymru, Bloque Nacionalista Galego – BNG stb.) szembesítették a mainstream pártokat.

Mindebből arra is következtethetünk, hogy Románia esetében – paradox módon – épp egy olyan rosszul elgondolt és kivitelezett regionalizáció lehet a mainstream pártok „regionalista fordulatának” az indító mozzanata, amilyent a Ponta-kormány tervezett ez év májusában. Ennek kijavítása ugyanis differenciáló tétvé válhat a pártversenyben, és e nem éppen kedvező forgatókönyv esetén épp egy erős és karakteres regionalista párt lehetne az, amely a regionális szintű pártversenyben mintegy rákényszeríti az országos nagypártokat, hogy a regionalizációs reform továbbvitelét (kijavítását, elmélyítését) felvállalják.

Mindaddig, amíg a jelenlegi közigazgatási szerkezet fennmarad, a magyar etnikai pártok részéről sem tartunk valószínűnek olyan stratégiaváltást, amely a regionalista jelleg erősítéséről és az etnikai jelleg háttérbe szorításáról szólna, elsősorban azért, mert ez kockázatos volna a tömbmagyar területek vonatkozásában. Elméletileg egy etnikai térszerkezet függvényében differenciált stratégia elképzelhető volna, ám az RMDSZ eddig sem jeleskedett ebben, a két másik párt pedig egyértelműen etnikai pártként határozza meg magát és (nyilván, néhány kivételtől eltekintve) inkább a tömbmagyar területeken lesz releváns aktor.⁸³ Ebben egy regionális reform azonban változást hozna, még akkor is, ha a legkedvezőtlenebb változatban kerülne rá sor.

Összegezve: a létező pártok regionalista fordulatát kisebb mértékben a választási rendszer átalakítása, nagyobb mértékben pedig a közigazgatási szerkezet regionalista reformja ösztönözné. A felvállalt regionalitás azonban csupán akkomodációs jellegű lenne ahhoz, hogy ténylegesen is mélyebb, átfogóbb legyen, e pártoknak szükségük lenne egy erős regionalista párt kihívására.

Végül, nem kizárható az itt vázolt két forgatókönyv (a „zöldmezős beruházás” és a „regionalista fordulat”) egyfajta kombinációja sem. Ha az utób-

83 Itt érdemes ismét a Vajdaságra pillantani: Pásztor István kissé családottan állapította meg a minap, hogy a VMSZ nyitási stratégiája, amely a Vajdaság autonómiájának határozottabb tematizálásáról és az etnikai diskurzus háttérbe szorításáról szólt, kevés nem magyar szavazatot hozott a pártnak. Ráadásul a Vajdasági Szociáldemokrata Liga eddigi legjobb választási eredményét érte el idén, vagyis a VMSZ elveszítette a régió legkompetensebb szószólója címért folytatott versenyt. Pásztor értékelése itt olvasható: <http://www.vajma.info/cikk/tukor/4916/Elegedett-a-valasztasi-eredmenyekkel-a-VMSZ.html>

bi forгатókönyv esetén, egy válság nyomán a pártrendszer átalakul, az egyik lehetséges kitörési pont épp egy regionalista párt létrejötte lehet, amely több más párt „regionalista frakcióiból” hozna létre egy új politikai alakulatot.

4. Néhány következtetés és zárókérdések

Vitaindítónk konklúziói szerint, bár a román politikai rendszer többszörsően determinált centralizmusa nem kedvez egy etnikailag vegyes regionalista párt létrejöttének, számos újabb fejlemény elindíthat ilyen folyamatot. Ezekből kettőt emelnénk ki most: az egyik a választási rendszer gyökeres megváltoztatása, a másik a kormány által tervezett regionalizáció megvalósítása.

A választási törvény esetében a verseny leszorul az egyéni körzetek szintjére, és itt kialakulhatnak olyan választási koalíciók, amelyek – hosszabb távon – transz-etnikus koalícióknak kedveznek. Ezek valószínűségét elsősorban az növeli, hogy az egyszerű többségi rendszerben néhány erdélyi megyében teljesen ellehetetlenül az önállóan megszerzett magyar képviselet, így az RMDSZ számára itt ez lehet az egyetlen alternatívája a hallgatólagos kivonulásnak és e szavazóbázis feladásának. Ám a választási koalíciók nemcsak a szórványmegyékben fontolandók majd meg, hanem akár Maros, Bihar vagy Szatmár megye nem magyar többségű területein is, vagyis gyakorlatilag bárhol, ahol nem lehet megnyerni az egyéni kerületet. Az etnikailag vegyes választási koalíciók mellett/helyett azonban az is következhet az új rendszerből, hogy a magyar pártok kevésbé fognak a szórványterületekre koncentrálni, inkább átcsoportosítják erőforrásaikat nagyobb téttel bíró helyekre. Mindez szintén egy multietnikus regionalista pártnak kedvezhet, hiszen egy ilyen kezdeményezés még mindig vonzóbb lehet a magyar szavazók számára, mint a román mainstream pártok. Viszont ellenkező előjellel az is számbaveendő (főleg az RMDSZ tekintetében), hogy az országos lista eltűnése miatt megszűnik az a kényszer, amely a szavazat maximalizálás érdekében mindenütt, az ország egész területén jelöltállításra kötelezi a szövetséget, s így az RMDSZ is határozottabban az erdélyi térségre koncentrálni foghat.

A tervezett és mind általában az erdélyi magyarság, mind pedig a Székelyföld-régió tekintetében nagyon hátrányosnak tűnő regionalizációs javaslat megvalósulása esetén különböző „regionális tétek” alakulnak a mainstream pártok számára is, és ez számos – eddig meg nem fogalmazott – regionális programnak válhat kiindulópontjává. Különösen fontos lehet e tekintetben az

új keretek között kialakuló közpolitikai közösségek („policy community”) megjelenése, valamint az ún. „regionalizáció utáni regionalizmus”, amely a regionalizációs keretek átalakítását tűzi politikai célul.

Az így kirajzolódó perspektívák olyan kérdéseket is felvetnek, amelyeket elemzésünkben közvetlenül nem vizsgáltunk. És vannak kérdések, amelyek már az aktuálpolitikai környezetben is megfogalmazódtak. Esszénk lezárásául e kérdések közül fogalmazunk meg néhányat, mintegy felhívásként a vitára.

Mind az erdélyi magyar, mind pedig az erdélyi román közgondolkodást érinti az a kérdés, hogy egy regionalista vegyes párt mennyire illeszthető be az erdélyi (magyar és román) eliteknek a politikai közösségről és a nemzetépítésről vallott felfogásába.

Továbbá: mennyire lenne kompatibilis a magyar (budapesti) nemzetpolitikai érdekekkel? Egy vegyes regionalista erdélyi párt hogyan érintené a magyarországi pártok azon erdélyi (külhoni) mobilizációs stratégiáit, amelyeknek igénye az állampolgárság kiterjesztésével és a külhoniak választójogával jelent meg?

Miképp viszonyulhat az RMDSZ és a többi magyar etnikai párt – az EMNP és az MPP – egy ilyen regionalista párthoz ama körülmények okán, hogy a szavazótábor tekintetében e párt közvetlen konkurenciát jelentene számukra?

Elemzésünkéből kimaradt, de továbbra is kérdésként fogalmazzuk meg, hogy milyen pártelit alakulhat ki és miként egy vegyes regionalista párt élén, ama szükségszerűség jegyében, hogy egyformán jól kell tudnia kommunikálni a román és a magyar választókkal? Honnan jöhetnének az új, invenciózus vezetők?

Irodalom

Alionescu, Ciprian-Călin: „Parliamentary Representation of Minorities in Romania.” *Southeast European Politics*, vol. 5 (2004), no 1, 60–75.

Bakk Miklós: Modellek peremén: az autonómia Erdélyben. *Élő Jászkúnság*, 1. évf., 2004. 1.sz., 95–99.

Barbu, Daniel: *Politica pentru barbari*. Editura Nemira & Co., București, 2005.

Bárdi Nándor: Az ismeretlen vízmosás és a régi országút. Stratégiai útkeresés a romániai Országos Magyar Pártban 1923–1924. In Bárdi Nándor – Fedinec Csilla (szerk.): *Etnopolitika*. Teleki László Alapítvány, Budapest, 2003, 153–195.

Bárdi Nándor: Otthon és haza. 2000, 18. évf., 2006. 2. sz., 30–40.

Büchs, Milena: “Examining the interaction between vertical and horizontal dimensions of state transformation”. *Cambridge Journal of Regions, Economy and Society*, vol. 2 (2009), no 1, 35–49.

Călușer, Monica: „Minority Participation at the Local and National Level in Romania”. In Florian Bieber (ed.): *Political Parties and Minority Participation*. Friedrich Ebert Stiftung, Skopje, 2008, 31–48.

Chandra, Kanchan.: “Counting Heads: A Theory of Voter and Elite Behaviour in Patronage-Democracies.” In Herbert Kitschelt - Steven I. Wilkinson (eds.): *Patrons, Clients, and Policies: Patterns of Democratic Accountability and Political Competition*. Cambridge University Press, New York, 2007, 84–109.

Chandra, Kanchan: “What is an ethnic party?” *Party Politics*, vol. 17(2011) no 2, 151–169.

Coakley, John “Ethnic Competition and the Logic of Party System Transformation.” *European Journal of Political Research*, vol. 47 (2008), no 6, 766–793.

Cohen, Michael: “*The Ebb and Flow of Regional Parties: Political Openings, Behavioral Expectations, and Regional Party Volatility.*” PhD Dissertation, Ohio State University, 2009.

Cox, Kevin R.: “‘Rescaling the state’ in question”. *Cambridge Journal of Regions, Economy and Society*, vol. 2 (2009), no 1, 107–121.

Csizmadia Ervin: A magyar pártfejlődés történelmi perspektívában: új hipotézisek. *Politikatudományi Szemle*, 18. évf., 2009. 4. sz., 7–36.

Enyedi Zsolt - Casal Bértoa, Fernando: Pártverseny-mintázatok Kelet-Közép-Európában (1990–2008). *Politikatudományi Szemle*, 19. évf., 2010. 1. sz., 7–30.

Gunther, Richard P. – Diamond, Larry J.: “Species of Political Parties: A New Typology.” *Party Politics*, Vol. 9 (2003) no 2, 167–199.

Gündüz-Höşgör, Ayşe - Smits, Jeroen: “Intermarriage between Turks and Kurds in Contemporary Turkey Inter-ethnic Relations in an Urbanizing Environment.” *European Sociological Review*, vol. 18 (2002), no 4, 417–432.

György Béla: Hatalom és társadalom kisebbségben. Párt és belső ellenzékek (1926–1927). *Regio*, 15. évf., 2004. 4. sz., 85–98.

Gyurgyík László: A magyarság demográfiai, település- és társadalomszerkezetének változásai. In Fazekas József – Hunčík Péter (szerk.): *Magyarok Szlovákiában*. I. kötet. *Összefoglaló jelentés (1989–2004)*. Fórum Kisebbségkutató Intézet – Liliium Aurum Könyvkiadó, Somorja – Dunaszerdahely, 2004, 141–182.

Gyurgyík László: A szlovákiai magyarság demográfiai folyamatai a kilencvenes évektől napjainkig, különös tekintettel az ezredforduló utáni évekre. In Tóth Károly

(szerk.): *Hatékony érdekérvényesítést (A Szlovákiai Magyarok Kerekasztala előadásai és dokumentumai)*. Fórum Kisebbségkutató Intézet, Somorja, 2009, 31–40.

Gyurgyik László - Horváth István - Kiss Tamás: Demográfiai folyamatok, etno-kulturális és társadalmi reprodukció. In Bitskey Botond (szerk.): *Határon túli magyarság a 21. században*. Köztársasági Elnöki Hivatal, Budapest, 2010, 69–123.

van Ham, Maarten - Tammaru, Tiit: “Ethnic Minority-Majority Unions in Estonia.” *European Journal of Population = Revue Européenne de Démographie*, vol. 27 (2011), no 3, 313–335

Horowitz, Donald L.: *Ethnic Groups in Conflict*. University of California Press, Berkeley, CA, 1985.

Horowitz, Donald L.: *A Democratic South Africa? Constitutional Engineering in a Divided Society*. University of California Press, Berkeley, 1992.

Horváth István Az etnikailag vegyes házasságok az erdélyi magyar lakosság körében: 1992–2002. In Kiss Tamás (szerk.): *Népesedési folyamatok az ezredfordulón Erdélyben*. Kriterion - RMDSZ Ügyvezető Elnökség, Kolozsvár, 2004, 235–257. <http://adatbank.transindex.ro/inchtm.php?akod=341>.

Katz, Richard S. - Mair, Peter: “Changing Models of Party Organization and Party Democracy: The Emergence of the Cartel Party.” *Party Politics*, vol. 1 (1995), no 1, 5–28.

Keating, Michael - Cairney, Paul - Hepburn, Eve: “Territorial policy communities and devolution in the UK”. *Cambridge Journal of Regions, Economy and Society*, vol. 2 (2009), no 1, 51–66.

Kiss Tamás - Barna Gergő: *Népszámlálás 2011. Erdélyi magyar népesedés a XXI. század első évtizedében*. Nemzeti Kisebbségkutató Intézet, Kolozsvár, 2012. / Műhelytanulmányok a romániai kisebbségekről 43./

Kitschelt, Herbert: “Divergent Paths of Postcommunist Democracies.” In Larry J. Diamond - Richard Gunther (eds.): *Political Parties and Democracy*. Johns Hopkins University Press, Baltimore, 2001, 299–326.

Lijphart, Arend: *Democracy in Plural Societies: A Comparative Exploration*. Yale University Press, New Haven, CT, 1977.

Lijphart, Arend: “The Wave of Power-sharing Democracy.” In Andrew Reynolds (ed.) *The Architecture of Democracy. Constitutional Design, Conflict Management, and Democracy*. Oxford University Press, New York 2002, 37–54.

Lijphart, Arend: “Constitutional Design for Divided Societies.” *Journal of Democracy*, vol. 15 (2004) no 2, 96–109.

Lloyd, Katrina - Robinson, Gillian: “Intimate Mixing - Bridging the Gap? Catholic-Protestant Relationships in Northern Ireland.” *Ethnic and Racial Studies*, vol. 34 (2011), no 12, 2134–2152.

Masseti, Emanuele – Schakel, Arjan H.: “*Ideology Matters : Why Decentralization Has a Differentiated Effect on Regionalist Parties’ Fortunes in Regionalised or Federal Countries.*” Paper presented at the ECPR Joint Sessions of Workshops 2012, Workshop on “Ethnicity, Territory and Party Competition. Towards a Unified Approach”. Antwerp, 10-15 April 2012.

Meguid, Bonnie M.: “Competition Between Unequals: The Role of Mainstream Party Strategy in Niche Party Success.” *American Political Science Review*, vol. 99 (2005) no 3, 347–359.

Monden, Christian W. S. – Smits, Jeroen: “Ethnic Inter marriage in Times of Social Change: The Case Of Latvia.” *Demography*, vol. 42 (2005), no 2, 323–345.

OFM&DFM: *A Shared Future and Racial Equality Strategy. Good Relations Indicators Baseline Report.* Office of the First Minister and Deputy First Minister, Belfast, 2007.

Papp Z. Attila – Veres Valér: *Kárpát Panel 2007. A Kárpát-medencei magyarok társadalmi helyzete és perspektívái. Gyorsjelentés.* MTA Etnikai-nemzeti Kisebbség-kutató Intézet, Budapest, 2007.

Rabushka, Alvin – Shepsle, Kenneth: *Politics in Plural Societies: A Theory of Democratic Instability.* Charles E. Merrill, Columbus, 1972.

Reilly, Benjamin: *Democracy in Divided Societies: Electoral Engineering for Conflict Management.* Cambridge University Press, Cambridge, 2001.

Schrijver, Frans: *Regionalism after Regionalisation: Spain, France and the United Kingdom.* Amsterdam University Press, Amsterdam, 2006.

Sorens, Jason: “Regionalists against secession: the political economy of territory in advanced democracies.” *Nationalism and Ethnic Politics*, vol. 14 (2008) no 3, 325–360.

Spirova, Maria: “*The Ethnic Parties as Democratic Actors: an Analytical Framework. Part I: Beyond Numbers? The Electoral Strategies of Ethnic Parties.*” Paper presented at the ECPR Joint Sessions of Workshops 2012, Workshop on “Ethnicity, Territory and Party Competition. Towards a Unified Approach”. Antwerp, 10-15 April 2012.

Székely István Gergő: *Reprezentarea politică a minorităților naționale în România / The Political Representation of National Minorities in Romania.* Nemzeti Kisebbségkutató Intézet, Kolozsvár, 2009. /Műhelytanulmányok a romániai kisebbségekről 20./

van der Walle, Nicolas: “Tipping Games: When Do Opposition Parties Coalesce?” In Andreas Schedler (ed): *Electoral Authoritarianism. The Dynamics of Unfree Competition.* Lynne Rienner Publishing, London, 2006, 77–93.

Zuber, Christina I.: “Beyond Outbidding? Ethnic party strategies in Serbia.” *Party Politics*, 2011 (online version): 1–20.